

I folkmun i Budapest

- Vad är kapitalism?
- Det är exploatering av människor av människor.
- Vad är socialism?
- Det är precis tvärtom.

*

- När kommer vi att ha uppnått det kommunistiska stadiet?
- När alla fått nog av allt.

*

Eurokommunistiska manifestet
"Ett spöke går runt kommunismen — Europas spöke"

*

- Kommer pengar att existera under kommunismen?
- Enligt dogmatikerna kommer det inte att finnas.
Enligt revisionisterna, däremot, kommer det att finnas.
Enligt de kreativa marxisterna kommer det att finnas för somliga, men inte för andra.

*

Kohn går till passexpeditionen på inrikesministeriet. Han vill utvandra och anger två skäl. För det första, om ryssarna lämnar Ungern, kommer antisemitismen att blomma upp utan like. Tjänstemannen lugnar honom med att säga att det inte föreligger någon som helst risk för de skulle göra det. Just det, replikerar Kohn, det är det andra skälet.

*

Kohn emigrerar till Israel. Människorna där frågar honom hur livet var i Ungern. Man kan inte klaga, svarar Kohn. Ja men varför har ni då emigrerat? Man kan inte klaga, svarar Kohn.

*

- Vad är whisky?
- Det är en folkdryck, som konsumeras av arbetarklassen genom dess valda representanter.

*

Jaroslav, veteran i det tjeckiska kommunistpartiet, väcks av sin fru morgonen den 21 augusti 1968:

- Vakna Jaroslav! Prag är ockuperat av utländska trupper!
- Jaroslav vänder sig bara om:
- Struntprat! Sovjetunionen skulle aldrig tillåta det!

(Övers. Maria Gunnarsson)

Frighetlig Socialistisk Tidskrift

Pris 5: —
inkl. moms
(01/78)
ISSN 0345-3685

Från Östeuropa:

OPPOSITIONEN i Polen

SEXUALPOLITIKEN i Ungern

SKOLAN i Sovjet

Ny PRAXIS-text

Östeuropeisk litteratur

27

Programförklaring

FRIHETLIG SOCIALISTISK TIDSKRIFT har som mål ett folkstyrt, decentraliserat samhälle, där produktionsmedlen är i samhällets ägo och produktionsresultatet delas lika. En revolutionär förändring av samhällsförhållandena i syfte att nå detta mål kan inte kommanderas fram. Den förutsätter folkflertalets aktiva medverkan. Samhällsordningen måste vara det arbetande folkets eget verk och ske på grundval av arbetarnas självständiga kamp.

Det gäller i dag att utveckla socialismen. För att göra detta behövs det en öppen och odogmatisk debatt. FRIHETLIG SOCIALISTISK TIDSKRIFT utges av föreningen med samma namn och har som uppgift att föra en sådan debatt. Denna kommer förhoppningsvis att bidra till att stärka vänsterkrafterna i Norden. Föreningen står öppen för alla — oberoende av organisatorisk tillhörighet — som ställer sig bakom denna programförklaring.

Den utgångspunkt som förener alla socialister är att den kapitalistiska produktionsordningen är irrationell, destruktiv och orättfärdig. Men analysen av kapitalismen i de industriellt avancerade länderna, av de så kallat socialistiska länderna och av imperialismen i den tredje världen behöver utvecklas med tanke på de förändringar som ägt rum i världen sedan den socialistiska rörelsen framträdde på 1800-talet. Detta är nödvändigt för att rätt förstå samhällsutvecklingen och de sociala krafterna som utgör grunden för det politiska arbetet.

Det framtida socialistiska samhället måste också analyseras. Detta arbete har i stor utsträckning försumrats. Analysen av rådande missförhållande blir slag i luften, så länge som trovärdiga och tilltalande alternativ inte presenteras. Bristen på sådana alternativ och en otillräcklig upplevelse hos kollektivet av dess möjligheter att skapa sig en egen framtid, har verkat passiviserande på människorna. Tidskriftens främsta uppgift är därför att levandegöra demokratiska och socialistiska alternativ, byggda på arbetarstyrda företag i en samhällsägdd ekonomi.

**FÖR EN FRI DEBATT PÅ ANTIKAPITALISMENS
OCH ARBETARMAKTENS GRUND!**

Lokalombud:

Thomas Fürth
Sveavägen 115
113 49 Stockholm
08/33 05 16

Wille Ringborg
Lagergrensgatan 19
603 50 Norrköping
011/16 98 25

Kerstin Dunér
Amiralsgatan 7
211 41 Malmö
040/12 60 29

Staffan Sternlo
Geijersgatan 50 B
752 31 Uppsala
018/14 50 37

Kristian Falk
Malmvägen 63 B, 2 tr
191 47 Sollentuna
08/96 59 63

Lars Thörne
Idunavägen 17
181 61 Lidingö
08/7 66 37 97

Dan Collberg
Villagatan 2 A
264 00 Klippan
0435/149 52

Anders Sjöström
Tunastigen 45
951 45 Luleå
0920/184 82

Leif Petersson
Högbyvägen 6 B
612 00 Finspång
0122/181 43

Namn ur numret

GYÖRGY DALOS
privatperson,
bosatt i Budapest.

JACEK KURON
se ingress

TORSTEN M NILSSON
lärare i ryska, frilansare i
sovjetfrågor, har gjort 17
besök i Sovjet.

PÉTER SZIL
privatperson,
bosatt i Stockholm.

Frihetlig Socialistisk Tidskrift

Nr 27 • utg jan 1978 • årg 30

Innehållsförteckning

RICHARD MURRAY: Börja om från början	2
JACEK KURON: Polens demokratiska opposition	4
RENÉ COECKELBERGHS: Intervju	15
PÉTER SZIL och ULLA WIKANDER: Den ungerska storsten	21
GYÖRGY DALOS: Ur "Herr K:s historier"	29
BRITT ARENANDER: "Folket har alltid fel"	30
TORSTEN M NILSSON: Fostran till kon- formism i Sovjetunionen	32
PÉTER SZIL: Västerlandet — finns det?	39
MAC POMPEIUS: Anarkismen i Bulgarien	41
Solidaritet med Östeuropa	42
Kampen för de mänskliga rättigheterna enligt PRAXIS	44
Bokrecensioner	54

FRIHETLIG SOCIALISTISK TIDSKRIFT

Redaktion: Drottningholmsvägen 1, 112 42 Stockholm.
Britt Arenander 08/717 63 49
Thomas Fürth 08/33 05 16
Britta Gröndahl 08/25 15 40
Richard Murray 08/52 14 79
Tönis Tönisson 08/50 02 32
Ulla Wikander 08/50 02 32

Expedition: Ekonomi, prenumerationer, och adressändringar.
FST Kammakargatan 35, 111 60 Stockholm. Tel. 08/20 77 64
(onsdagskvällar), Postgiro 36 56 40-2, bankgiro 111-0865.

Tidskriftsföreningen: c/o Jan Carlson, Vitalisvägen 13, 112 55
Stockholm, tel 08/53 26 02.

Medlemsavgift för tidskriftsföreningen 50:—/år (inkl. pren. av
2 ex), stödprenumeration 30:—/år, prenumeration 20:—/år, lös-
nummer 5:—, tidskriften utkommer med 6 häften/år.

Ansvarig utgivare: Jan Carlson

Tryckt hos Bjurström & Co Boktryckeri, Ystad 1978.

Kommande nr

Nr 28 blir ett blandnummer.

Sedan: "Så vill jag leva".

Börja om från början

Från Stalins död, avstaliniseringen under Chrustjov och framåt under hela 60-talet växte successivt ett socialistiskt alternativ till de byråkratiska diktaturerna fram i Östeuropa. Den ideologiska utvecklingen förlöpte i växelverkan med utbrott av folkligt missnöje och revolter. Höjdpunkten i denna ideologiska utveckling representeras av begreppet "socialism med ett mänskligt ansikte". Mera välkända företrädare för denna uppfattning är Lezek Kolakowski och Praxisfilosoferna.

Det alternativ som härigenom presenterades var alltigenom socialistiskt och marxistiskt. Den kritik som de byråkratiska diktaturerna utsattes för höll sig någorlunda inom systemets ramar. Den tog fasta på systemets ideologiska tradition i förhoppningen att kunna återuppväcka de ursprungliga målen. Alternativet var så tillvida förankrat i verkligheten att de folkliga revolterna tagit dess rådskommunistiska form.

• Oppositionen då och nu

Det är intressant att jämföra vad *Jacek Kuron* skrev 1965 med vad han skriver nu. Då formulerade han "Öppet brev till partiet" (Partisanförlaget). Den bygger på en marxistisk analys av klassförhållanden och utsugning i Polen. Hans slutsats är att "Den ekonomiska och sociala krisen är omöjlig att övervinna inom ramen för det byråkratiska systemet: revolutionen är nödvändig" (s. 97). Byråkratin måste störtas och en sann arbetardemokrati upprättas. Hotet från Sovjet kunde Kuron då avfärda med att "den revolutionära rörelsen kommer att spridas över hela landet och den sovjetiska byråkratins möjligheter till väp-

nad intervention kommer att bero på hur allvarliga klassmotsättningarna är i Sovjetunionen och inte på antalet stridsvagnar och flygplan som landet för närvarande förfogar över." (s. 100)

Det var före Tjeckoslovakien, då reformrörelsen kulminerade och Sovjet invaderade.

I dag tar Kuron det sovjetiska hotet på allvar — liksom andra oppositionella i Östeuropa — och utmäter en ganska snäv rörelsefrihet för oppositionen. Men det var inte bara uppfattningen om Sovjet som förändrades — en hel tankevärld slogs i spillror. Det stod kanske inte klart då, men gör det nu.

Oppositionen i Östeuropa i dag är konstitutionell, den slåss för medborgerliga rättigheter. Det kan verka defensivt men är bara konsekvensen av att man givit upp föreställningen att de kommunistiska partierna i dessa länder skulle vara bärare av en slumrande socialistisk ideologi. Hela samhället förs däri- genom tillbaka till ett förkapitalistiskt, feodalt tillstånd. Det bekräftas dessutom av att ytterligt konservativa, patriarkaliska och individualistiska värderingar frodas bland folket i hägnet av det auktoritära systemet. Trots att samhällelig egendom är en självklarhet är den socialistiska människan lika avlägsen som någonsin.

Nu gäller det att störta enväldet! Nu gäller det elementära politiska fri- och rättigheter. Det är en allt vanligare synpunkt att öststaterna gått sitt öde till mötes på grund av att de aldrig genomfört den borgerliga revolutionen.

• Vårt ideologiska beroende av Östeuropa

Troligen kommer socialismen att få stå tillbaka för kampen för de liberala

friheterna under lång tid — vilket gör att vi kommer att få höra betydligt mer om oppositionen i Östeuropa via de västliga massmedierna än vi gjort om denna oppositions socialistiska alternativ.

Nå, men vad rör nu oss detta? Det är lätt att glömma vårt starka ideologiska beroende av öststaterna. Att det är den ideologiska utvecklingen i sk socialistiska stater som är vägledande för oss är naturligtvis oundvikligt, eftersom ideologin där formas i växelverkan med praktiken.

Vår syn på öststaterna har förändrats i takt med att oppositionen i dessa länder förändrats. Det är inte längre så givet bland socialister och kommunister att betrakta öststaterna som socialistiska. Förtrycket och byråkratin är i dag de framträdande dragen. Det ställer frågan hur det blev så.

• Olika sorters kritik

Svaret på den frågan varierar med hur långt bakåt i tiden undersökningen av socialismens historia drivs. Det finns de som slutar sin undersökning vid Stalin. Andra söker orsaker under Stalin-tiden men stannar vid Lenin-Trotskyj.

Ytterligare andra låter även ljuset falla på dessa två men förbigår Marx. Och så finns det dom som menar att allt började med Marx.

Att stanna vid Stalin brukar resultera i en frejdig anti-sovjetism som på något outrett vis låter sig förenas med förhärlikande av andra "socialistiska" stater.

De parallella avfallen från Marx bland den franska vänsterns och den östeuropeiska oppositionens företrädare utgör ett gott belägg för vårt ideologiska beroende av öst. Det leder lätt till ett förhärlikande av väst och dess fria, pluralistiska system och även avståndstagande från eurokommunism och socialdemokrati, som också är Marx barn.

Det är besvärligare att hålla fast vid den radikala marxistiska kritiken. Den drabbar nämligen öst och väst med samma kraft.

Kanske är det dags att börja om från början här också. Kanske är det dags att överge förhoppningen att det ska gå att återuppväcka folkrorelsens ursprungliga ideal. Kanske är det dags för nya folkrorelser.

Richard Murray

BÖCKER OM ÖSTEUROPA

Prag i skuggan av Moskva Zdenek Hejzlar	32:—
Det är dags att välja sida Kommunisterna och Tjeckoslovakien Åke Eriksson	10:—
Ungern 1956 Andy Anderson	20:—
Stadsgrundaren (roman av en av Ungerns mest kända författare, som nu lever i exil) György Konrad	45:—
Arbetarråden i Polen och Ungern Ingemar E Nilsson	16:—
Att utveckla socialismen Mihailo Markovic (från Praxisgruppen)	15:—
Från våren i Prag till revolutionen i Portugal Bengt Alexandersson	30:—

STOCKHOLMS BOKGILLE Kammargatan 35 111 60 Stockholm

Bokhandeln öppen onsdagar 18 — 20 och lördagar 12 — 15.

Telefon samma tid 20 77 43

Skriv gärna så skickar vi mot postförskott!

Polens demokratiska opposition

Jacek Kuron

Jacek Kuron, född 1934, är pedagog, författare till flera arbeten om pedagogiska problem och en av de ledande gestalterna i den polska demokratiska oppositionen.

Dömdes 1965 till tre och ett halvt års fängelse för att (tillsammans med Karol Modzelewski) ha skrivit ett "Öppet brev till partiet". (Utg. på svenska av Partisanförlaget.) Brevet innehöll kritik av kommunistpartiet från en vänsterståndpunkt och propagerade för bildandet av arbetarråd.

Villkorligt frisläppt 1967 blev Kuron arresterad på nytt 1968 och dömd igen till tre och ett halvt års fängelse för deltagande i studenternas protestaktion i mars 1968. Frisläppt 1971 — deltar aktivt i oppositionell verksamhet. Är medlem och en av grundarna av Kommittén för arbetarnas försvar.

Låt oss börja med en mycket allmän karakteristik av det politiska system som råder i vårt land. I senare delen av denna framställning ska vi beskriva de sociala villkoren för oppositionens agerande, och vi ska försöka bevisa att folkets motstånd mot den rådande regimen har pågått oavbrutet under de gångna trettio åren. Slutligen ska vi försöka formulera sådana mål för oppositionen som skulle kunna bidra till att övervinna den nuvarande krisen och samtidigt minska faran för yttre ingripanden.

Det jag här skriver utgör en förkortad rekapitulation av en text som beslagtofs av säkerhetspolisen den 3 november 1976 under husrannsakan i mitt hem.

• Totalitarism kontra nationell suveränitet

Det sociala och politiska system som råder i dagens Polen kan karakteriseras som ett system där den centrala parti- och statsmakten strävar efter att

kontrollera varje enskild medborgares liv.

Hela det ekonomiska livet är underkastat centrala och mycket detaljerade direktiv. På så sätt är varje medborgare, med undantag av (i viss mån) de självägande bönderna, underordnad den centrala maktapparaten i sin yrkesutövning. Detsamma gäller press, radio, TV, bokförlag, skolor, polis, domstolar, universitet, forskningsinstitut, idrottsklubbar, fritidsanläggningar m m. Vi är alltså underställda den centrala makten både i vårt arbete och under fritiden. Så har det sett ut i vårt land de senaste trettio åren. Många av oss är övertygade om att detta är det normala och enda möjliga tillståndet. En sådan övertygelse baseras på var och ens dagliga erfarenheter, och dessutom på att människor tillämpar samma resonemang på samhällslivet som gäller i mindre företag, jordbruk och även i hushåll, där mål och medel är kända för alla. Ledning innebär där fördelning av

arbetsuppgifter och övervakning av deras utförande. Alla begriper ju att om i sådana vardagliga situationer var och en gör som han vill fungerar inte det hela.

Vi måste dock med all kraft understryka, att samhällslivet inte kan förnkas till utförande av ett eller flera enkla uppdrag. Samhället är en stor organisation av människor, där varje medlem kan förverkliga alla möjliga intressen. Socialt samarbete innebär att varje enskild medlems intressen tas till vara. Det sociala samarbetet kan bara fungera utan störningar om det förverkligar samhällsmedlemmarnas intressen.

Vi bör dock understryka att samhällsmedlemmarnas intressen är och måste vara olika och ofta står i strid med varandra. Det sociala samarbetet kan fungera utan större störningar, om allmänheten har inflytande vid fastställandet av målen för detta samarbete. Enighet, som är nödvändig för samarbete, är möjlig endast när människor har möjlighet att förhandla angående sina intressen och strävanden. Olika intressen kan samordnas, när samhällets medlemmar är medvetna om de olika intressenas existens. Varje medborgare måste alltså ha möjlighet att uttrycka sina intressen på ett sätt så att det når allmänheten. En någorlunda rättvis kompromiss kan bara uppnås under förutsättning att olika människor har ungefär samma inflytande. Man kan inte tala om samordning av intressen, när — som hos oss — bara de av centralmakten gillade åsikterna får komma fram i tidningar, radio och TV. (Makten är ju också ende arbetsgivaren!). Det finns ingen samordning av intressen när — som det i vårt land — ena parten vid förhandlingar är staten (såsom arbetsgivare, fackförening, lagstiftande och

verkställande makt) och andra parten alltid är den enskilde medborgaren-arbetstagaren.

Det statliga monopolet på arbetsmarknaden, inom informations- och organisationsväsendet, skapar förutsättningar för att varje enskild medborgares liv kan kontrolleras av den statliga makten. Det politiska system där staten har ett sådant monopol kallar jag totalitarism.

Det totalitära systemet avskärmar statsmakten från folket. Det gör statsmakten till enda centrum för tänkande, initiativ och beslut. I och med detta förvandlas folket till en rädlös massa, oförmögen till självförsvar och berövad alla rättigheter. Totalitarism hotar nationens existens.

Om vi definierar den nationella suveräniteten som nationens förmåga att själv besluta om sitt öde, kan vi säga att totalitarismen berövar nationen dess suveränitet. För över trettio år sedan har det totalitära systemet påtvingats den polska nationen av Sovjetunionens krigsmakt. Detta skedde med västmakternas, framför allt USA:s och Englands godkännande.

Sovjetunionen har redan tre gånger demonstrerat att den är redo att använda vapenmakt mot varje nation som försöker bryta sig ur det totalitära systemet. Dessutom har vi orsak att misstänka, att maktbavarna i Polen måste samordna sina beslut med de sovjetiska ledarnas beslut. Det kan inte förvåna att allmänheten är övertygad om att just denna brist på suveränitet utgör roten till allt det onda i vårt samhälle. Genom att öka samhällets suveränitet ökar vi statens suveränitet. När vi bekämpar totalitarismen kämpar vi alltså för nationens suveränitet och följaktligen för statens suveränitet.

• Vilka mål har den politiska oppositionen

Som "politisk opposition" betraktas här alla människor som medvetet och aktivt motsätter sig det totalitära systemet och kämpar för samhällets och polska statens suveränitet. Däremot innefattar jag inte i oppositionen de människor som kämpar för statens suveränitet utan att aktivt motsätta sig totalitarismen.

Nationens suveränitet kan uppställas som mål, endast om vi kan utarbeta programpunkter med konkreta uppgifter som var och en skulle kunna förverkliga redan i dag. Om vi vill ha ett samhällssystem där alla har inflytande inom det samhällsliga samarbetet, kan vi lättare förverkliga vårt mål ju större del av samhället som arbetar för ett sådant program. Därför kan ingen individ eller grupp utropa sina förslag till program, utan de kan endast få igång en allmän diskussion och deltaga i den. Så betraktar jag även denna text.

För att närmare precisera förutsättningarna för nationens suveränitet vill jag återropa den diskussion som ägde rum i samband med grundlagsförändringen. I början av år 1975 uppstod en protesterörelse mot ändringar i grundlagen, i vilken 40.000 människor aktivt deltog. Man protesterade mot det formella erkännandet av den polska statens osjälvständighet samt mot att Förenade Arbetarpartiets ledande roll skrevs in i grundlagen. Det viktigaste dokumentet från denna protesterörelse anser jag vara "De 59:s brev" om de medborgerliga grundläggande friheterna.

Det är inte svårt att konstatera att det politiska system man i "De 59:s brev" strävar efter är **den parlamentariska demokratin**. Detta system baseras

på att man skiljer mellan tre makter: den lagstiftande makten, den verkställande makten och domstolsväsendet. Den förstnämnda, som väljs i fria val, fastställer principer och mål för det sociala samarbetet, i den mån som samarbetet är centraliserat och organiserat av staten. Olika politiska organisationer, som representerar olika samarbetsprogram deltar i val till parlamentet. Själva faktum att dessa organisationer måste förvärva samhällsstöd för sina program, innebär att de uttrycker olika och motsatta strävanden inom samhället. Den verkställande makten — regeringen, som tillsätts och kontrolleras av parlamentet — organiserar det sociala samarbetet och har noggrant angivna rättigheter. Motsvarigheten till dessa rättigheter är lika noggrant angivna plikter som åläggs medborgarna. Å andra sidan: motsvarigheten till de medborgerliga rättigheterna är de plikter som åläggs regering, parlament och domstolsväsen. Kontrollen sker i sista hand genom yttrandefrihet, organisationsfrihet och allmänna val.

• Parlamentarismens fördelar och nackdelar

Den parlamentariska demokratin har utarbetats i Europa under flera århundraden av olika samhällsrörelser. Polen har under fjorton- och femtonhundra-talen och i slutet av sjuttonhundratalet bidragit till denna utveckling genom bl.a. "grundlagen av tredje maj". Den parlamentariska demokratin har utarbetats av flera generationer och den har fortfarande väsentliga nackdelar.

Icke desto mindre är den bäst av alla hittills kända system. Inom ramarna för detta system kan människan bäst förverkliga sina önskemål som medborgare och konsument — fast inte i samma grad (åtminstone inte hittills) som arbetare. Jag är övertygad om att det sist

nämnda är ett av vår tids viktigaste problem. Jag är anhängare av och tänker kämpa för direkt demokrati. Men jag har alldeles klart för mig att den parlamentariska demokratin är en nödvändig förutsättning för att en sådan kamp ska kunna föras.

Om man överhuvud taget kan tala om någon framgång när det gäller att komma till rätta med alienationen inom arbetslivet har denna endast ägt rum i länder med parlamentarisk demokrati. Totalitarismen avskaffar varje frihet: människans frihet, medborgarens frihet och arbetarens frihet. Den största fördelen med parlamentarisk demokrati är att denna skapar förutsättningar för att övervinna sina egna brister.

I den polska officiella propagandan, och detta betyder alla i Polen tillgängliga informationskällor, betraktar man den parlamentariska demokratin såsom "borgerlig" och demokratins anhängare anklagas för att vilja återinföra privat ägande av produktionsmedlen. Jag vet inte om vi här har att göra med medveten förfälskning eller total okunnighet. I varje fall är detta en felaktig beskrivning.

För det första: parlamentarisk demokrati som politiskt system säger ingenting om var äganderätten till produktionsmedlen ligger i samhället. Däremot innebär ett sådant system att befolkningsmajoritetens intressen tillgodoses. För att återinföra privat äganderätt till produktionsmedlen måste majoriteten i landet anta detta som sitt mål. Det finns kanske människor i Polen som skulle vilja äga kolgruvor eller stålverk. De har emellertid ingen chans att få samhällsstöd för sina strävanden.

För det andra: i högt industrialiserade länder, som kallas kapitalistiska, spelar den privata äganderätten idag praktiskt

taget ingen roll i produktionsfären. Stora organisationer dominerar och äganderätten är skild från förvaltningen av företagen.

• Decentralisering av beslutanderätten

Införandet av parlamentarisk demokrati kommer att ställa det polska samhället inför problem när det gäller förvaltningen av den formellt samhällsägda ekonomin. Visserligen föreslår alla polska nationalekonomer en grundlig decentralisering av näringslivet. Ändå förbehålls de viktigaste besluten åt centralmakten, även i de mest avancerade förslagen. Ska statens verkställande makt ta över dessa beslut i den parlamentariska demokratin? Det är ingen tvekan om att ju större inflytande samhället har på statsmakten, desto mera samhällsstatlig egendom. Men kan det inte hända att den verkställande makten som arbetsgivare åt alla medborgare kommer att uppnå en dominerande roll över den lagstiftande makten, och följaktligen även över politiska och fackliga organisationer och till sist över hela samhället? Troligen var det detta som författarna till ett "Program 44" avsåg, när de föreslog att den ekonomiska förvaltningen borde avskiljas från den lagstiftande och verkställande makten samt från domstolsväsendet. Detta mycket intressanta förslag väcker dock vissa tvivel. Likaså ett förslag om att den o begränsade beslutanderätten över företagen bör ligga hos lokala organ.

Jag har inte för avsikt att försöka lösa det här problemet. Både det och en del andra måste bli föremål för olika studier, experiment och diskussioner. Jag vill upprepa en gång till: ju flera som aktivt kommer att delta i arbetet att skapa ett nytt samhälle i vårt land, desto bättre kommer det nya systemet att motsvara majoritetens önskingar.

• Motståndet mot totalitarismen

Som jag redan tidigare sagt ansåg vi att det mest karakteristiska för det system som råder i Polen är att statsmakten har möjlighet till full kontroll över varje medborgares liv. Det är själva den situation denna makt fungerar i som framkallar sådana tendenser. Begränsningen av medborgarnas inflytande när det gäller att fastställa det sociala samarbetets mål, begränsar samtidigt deras engagemang i samarbetet. Som resultat av detta fungerar samarbetet endast genom initiativ och direkt kontroll av den centrala makten, som därför strävar att vinna kontroll över varje form av socialt samarbete, dvs över varje medborgares alla livsområden.

En sådan uppgift överskrider vida den centrala maktens möjligheter, framförallt därför att begränsningen av folkflertalets möjligheter att tillfredsställa sina önskemål väcker allmänt motstånd mot totalitarismen.

• Motståndets former

En känd form av motstånd är att på ett brottsligt sätt utnyttja vissa länkar i det sociala samarbetet för att tjäna personliga intressen. Ekonomisk brottslighet, korruption, nepotism är former av motstånd. Som framgår av massmedias informationer förekommer sådant på alla nivåer av det hierarkiskt uppbyggda samarbetet. Ju högre upp i hierarkin man kommer, desto större blir den ekonomiska brottsligheten.

En annan form av motstånd är olika sätt att informellt vidga sin andel vid fördelningen av nationalprodukten. Denna möjlighet utnyttjas flitigt av lokala förvaltningsorgan, företag m m. Som medel förekommer fiffel med information, med budgeten, utnyttjande av socialt missnöje, korruption m m.

Den tredje formen, som vi kommer att

beskriva senare, är öppna, gemensamma aktioner.

Den första formen har genom sin brottsliga karaktär en destruktiv inverkan på samhället. Människor som använder sig av den, vänder sig inte bara mot totalitarismen utan samtidigt mot alla andra deltagare i det sociala samarbetet. Detsamma gäller i viss mån den andra motståndensformen. Den tredje däremot bygger på solidaritet, oavsett aktionens innehåll. Med andra ord: medan de första två motståndensformerna riktar sig mot mänsklig värdighet och individuella och samhälleliga etiska värden, utgör den tredje formen folkflertalets självförsvar. **Öppna aktioner, som äger rum vid samma tidpunkt på flera ställen i landet och har generella mål gemensamt, utgör en folkrörelse.**

• Folkrörelser

Som en folkrörelse betraktar jag en samordnad aktion av stora mängder människor där varje deltagare förverkligar sina målsättningar genom att agera i små självständiga grupper. Sådana små självständiga grupper växer till en folkrörelse när de förenas genom ett gemensamt mål. Vid gynnsamma förhållanden kommer dessa små grupper överens, och de tar gemensamt upp vissa aktioner. Folkrörelsen kan välja representanter för särskilda uppgifter, vilka bildar kommittéer, styrelser etc. Det kan också hända att en av grupperna kallar sig själv kommitté för vissa konkreta uppgifter. Detta kan tillåtas, eftersom övriga grupper endast underordnar sig en kommitté eller styrelse när de själva anser att detta kan främja förverkligandet av deras mål. Ingen kommitté kan styra, den kan endast vädja och med hjälp av sådana vädjanden organisera folkrörelsens arbete.

Med andra ord: en folkrörelse bygger

sitt agerande på initiativ från samhället, även om den är hierarkiskt strukturerad. I varje samhälle kan flera uppgifter genomföras samtidigt genom olika folkrörelser. Utan sådana folkrörelser ingen demokrati.

Totalitarismen är tvungen att förstatliga och därigenom förstör varje folkrörelse, oavsett om rörelsen gäller barnavård eller försvar av vissa yrkesintressen.

• Bonderörelsen

Erfarenheter från de senaste trettio åren i vårt samhälle bevisar emellertid att en folkrörelse som föds ur motstånd mot totalitarismen effektivt kan motsätta sig den centrala statsmakten.

Böndernas motstånd mot kollektivisering anser jag vara en folkrörelse. I början av 50-talet försökte man förstatliga hela jordbruket genom att tvinga in bönderna i det s k kollektiva jordbruket. Man ruinerade de självägande bönderna genom obligatoriska leveranser till staten, som de i praktiken inte fick betalt för. Bönderna försökte motsätta sig detta, både individuellt och kollektivt. År 1956, när en allmän demokratisk rörelse inskränkte den totalitära statsmakten, upplöste bönderna spontant de flesta jordbrukskooperativer. På sista tiden har myndigheterna på nytt börjat sikta på förstatligande av jordbruket. På olika sätt försöker man öka antalet statliga jordbruksföretag och storleken på dem. Detta intrång i det privata jordbruket gav upphov till den nuvarande livsmedelskrisen.

Våren 1976 föreslog man riksdagen en förordning som gav staten rätt att inköpa alla icke lönsamma jordbruk. Mot denna förordning protesterade de polska biskoparna. Bönderna reagerade med leveransvägran. För närvarande är denna leveransvägran nästan total och i vissa

områden är den organiserad. Detta gäller först och främst områden där de självägande bönderna har strejktiditioner från år 1957.

Bonderörelsen är av partikularistisk karaktär men genom försvaret av den egna torvan försvarar man också landets självständighet och jordbruket som sådant — alltså gemensamma målsättningar.

• Strejker och demonstrationer

Som folkrörelse betraktar jag också arbetarnas strejker och demonstrationer, där man ställer ekonomiska krav. Sådana strejker förekommer rätt ofta, men ingen (förutom säkerhetspolisen, kanske) känner till deras omfattning. Strejkerna bekämpas med hjälp av säkerhetspolisen, myndigheterna och fackföreningarna.

Vanligen handlar myndigheterna enligt följande mönster: först kompromissar man med de strejkande, och sedan avskedas de mest aktiva strejkdeltagarna och ställs under säkerhetspolisens bevakning. Isolerade strejker av små arbetargrupper har ingen kraft. De är oeffektiva på grund av myndigheternas motaktioner. Men dessa isolerade strejker kan utveckla sig till en folkrörelse när de inträffar i situationer då myndigheterna är i konflikt med hela samhället. I sådana fall förvandlar sig strejkerna till demonstrationer på öppen gata. Detta är enda formen för kommunikation mellan strejkande arbetare från olika företag.

Under de senaste trettio åren har massstrejker ägt rum tre gånger: hösten 1956 till vintern 1957, från december 1970 till slutet av februari 1971 och den 25 juni 1976. Varje gång har arbetarna fått betala dyrt för sådana manifestationer, men strejkerna var aldrig resultatlösa.

• Den religiösa rörelsen

Som folkrörelse betraktar jag också alla insatser av de troende som har till mål att försvara den katolska kyrkan. Det gäller massdeltagande i mässor, kamp för rätten att ha egna församlingar, demonstrationer till försvar för kyrkobyggnader, för tomter där man skulle bygga en kyrka (t ex Nowa Huta 1959), illegalt kyrkobyggnad etc.

Kyrkan i Polen är i stor utsträckning oberoende av staten. Detta är möjligt på grund av den religiösa rörelsens omfattande karaktär. Tack vare denna suveränitet kan kyrkan effektivt motsätta sig totalitarismen. Detta betyder inte att kyrkan under dessa trettio år haft några politiska mål. I stället betyder det att kyrkan — för att försvara grundprincipen i både kristendomen och vår kultur, principen om individens suveränitet — måste motsätta sig den styrande maktens totalitära strävanden. Genom sin kamp för samvetsfrihet och individens suveränitet är de troendes rörelse också en kamp för de allmänna värden som är grundläggande för vår kultur.

• Författare, vetenskapsmän

Som folkrörelse betraktar jag de vetenskapsmäns, författares och konstnärers insatser, som skapar den oberoende nationella kulturen och vetenskapen. Varje deltagare i denna rörelse försöker skapa autentiska verk, dvs beskriva den faktiska verkligheten och värdera den enligt eget samvete. Var och en av dem kämpar mot censuren. Som grupp försöker de uppträda till försvar för av censuren förbjudna verk samt hjälpa sina förföljda kolleger.

Till denna rörelse kan man också räkna stora grupper av ungdomar, studenter och intellektuella som genom sina föreläsningar och diskussioner utvecklar

det oberoende tänkandet och studerar historien trots statens ansträngningar att omintetgöra allt icke officiellt tänkande och trots medvetna historieförfalskningar såväl i skolböcker som i alla massmedia. Tack vare den här rörelsen är skönlitteratur, vetenskaplig litteratur och även film i Polen mindre lögnbemängd än i andra sk socialistiska länder.

Det är emellertid i det här sammanhanget nödvändigt att understryka, att om den nationella kulturen uteslutande skapas i kamp mot censuren, blir den förkrympt och omskrivande och förlorar en del av sin samhällsfunktion. Denna fara motverkas av exilpolacker i de demokratiska länderna, särskilt av Litterära institutet i Paris och dess månadstidskrift "Kultura". Men tidskrifter av denna typ har mycket begränsad spridning i landet och kan därför inte förhindra den nationella kulturens krympning.

• Studentproteströrelsen 1968

Jag har här presenterat fyra olika typer av samhälleligt motstånd, som var och en på sitt sätt begränsar totalitarismen. Ingen av dem kan bli effektiv oberoende av de andra.

Studentproteströrelsens nederlag 1968 är intressant ur denna synpunkt. Mynigheterna lyckades isolera denna rörelse och det var därför den led nederlag. Jag är visserligen övertygad om att de sk mars-händelserna främst var regeringens och partiets nederlag, när de försökte reformera totalitarismen genom att söka samhällets stöd för denna. Målet var som vi minns en nationalistisk, antisemitisk och militaristisk totalitarism. Den skulle ha varit folklig genom att vara antiintellektuell och jämlikhetsivrande med hjälp av polismakt och repressallier.

Kort sagt var det fråga om att utnyttja patriotism och klassmedvetenhet och inrikta dessa känslor på hat. Den metoden användes ofta av den fascistiska totalitarismen.

Marsrörelsen var riktad mot totalitarismen. Trots att rörelsen krossades, lyckades den avslöja polisnationalisternas egentliga syften.

• Politisk opposition

Som politisk opposition betraktar jag alla de människor som genom att agera i olika motståndsverksamheter bekämpar totalitarismen och bidrar till att öka den polska nationens suveränitet.

Jag tror att de flesta som är engagerade i någon motståndsrörelse är mer eller mindre medvetna om att vår huvudmotståndare är ett samhällssystem som tvingats på oss av främmande militärmakt. Detta innebär emellertid inte att man utan vidare kan identifiera någon av de ovannämnda folkrörelserna med politisk opposition. Var och en av dem har sina syften som är oberoende av det politiska systemet.

De gångna trettio årens erfarenhet har lärt oss att man kan bekämpa totalitarismen effektivt och skapa folkets suveränitet här och nu. Oppositionens program är självklart: initiera och organisera samhälleliga motståndsrörelser och bidra till samförstånd mellan dem.

Gränserna för det polska samhällets strävan efter suveränitet utgörs å ena sidan av samhällets egen aktivitet och å andra sidan av Sovjetunionens beredskap att ingripa militärt.

Jag är övertygad om att risken för intervention är verklig, dock ej på grund av oppositionens aktivitet utan tvärtom på grund av dess svaghet. Det som för tillfället utgör den största faran är den anarki som uppstått genom statsmaktens handlingsförlamning, vilken å sin

sida kan leda till den hittills största explosionen i vårt samhälle.

• Den konstanta krisen

Den nu rådande krisen är inte ny. Det är fortfarande samma kris som började 1953. Under demokratiseringsprocessen 1955—57 beskrev man symptom och orsaker och hur man skulle bemöta dem. Om krisen ytterst orsakats av att samhället berövats inflytande över sitt öde, kan man bara övervinna krisen genom att återge samhället rätten att bestämma över sig självt.

Den samhällsrörelse som uppstod 1956 hade till syfte att genomföra omfattande reformer som t.ex.: decentralisering av beslutsfattandet inom näringslivet, bildandet av arbetarråd och fria fackföreningar, övergång till ett parlamentariskt system. Några av dessa idéer, bl.a. bildandet av arbetarråd, började man förverkliga utan dröjsmål.

Polackerna gav det sk nya ledarskapet med Gomulka i spetsen förtjänsten för allt detta. Oktoberrörelsen lyckades för tillfället övervinna den rådande krisen. Gomulka-gruppen upplöste hela rörelsen efter interventionen i Ungern och övergav planerna på strukturförändringar. I stället för socialism med mänskligt ansikte införde man en ny form av totalitarism, som var något humanare än stalinismen. Den var baserad på att man accepterade statsmakten men tillförsäkrades en viss begränsad frihet. Den ungerska erfarenheten lärde oss att man inte kunde uppnå mer. Både den nämnda friheten och välståndet var följder av oktoberrörelsen och därför kortvariga. Frihetsillusionerna fick ett hastigt slut 1968 och välståndet i december 1970. Mot studentdemonstrationerna försvarade sig systemet med polisbatonger och lögnar, mot arbetarupproret med massmord och skenföränd-

ringar i makteliten. Genom utlandslån lyckades man åstadkomma en god ekonomisk konjunktur som var kortvarig. Decemberrörelsen (1970) var svagare än oktoberrörelsen (1956) och det uppnådda välståndet kortare. Gierek och hans grupp flöt upp på strejkvägen, som symboliserades av priset på kött. Det nya ledarskapet fick en kortvarig frist, prishöjningar framkallade nya explosioner. I januari 1971 träffade Gierek representanter för den organiserade strejken på varvet i Stettin och bad dem ta tillbaka sina krav mot att prishöjningarna upphävdes. Han samtyckte också till att strejkkommittén blev arbetarkommission som skulle övervaka valen till alla arbetarorganisationer i varvet. Men redan under loppet av 1971 krossade man arbetarrepresentationen vid Stettinvarvet med hjälp av våld, mutor och provokationer. Gierekgruppen gav samhället en läxa: med oss förhandlar man inte, oss måste man tvinga.

• Reformen eller självorganisering

Den 25 juni 1976 fanns det ingen att förhandla med. Man var tvungen att ge upp. Totalitarism med mänskligt ansikte grundar sig på ett bedrägeri, nämligen på antagandet att myndigheterna har någonting att ge samhället i utbyte mot lydnad. I stället är det så att myndigheterna bara ger det som samhället kämpar sig till genom sin olydnad. Bedrägeriet kan emellertid inte upprepas. Den nuvarande krisen karakteriseras därför även av myndigheternas förlamning, då det inte går att utöva makten med de metoder som tillämpats sedan 1957.

Man kan bara övervinna krisen på ett sätt: genom förhandlingar med verkliga arbetarrepresentanter om löner och priser och med verklig bonderepresentation om villkoren för jordbruksproduktionen

och för en jordbruksreform. Om myndigheterna visade sig vara villiga att föra sådana förhandlingar vore det också oppositionens plikt att stödja dem i detta avseende.

Den sovjetiska ledningen är säkert medveten om de risker som en militär intervention skulle medföra i Polen. I ett läge då det råder kris i flertalet europeiska socialistländer och man är ekonomiskt beroende av USA och EEG-länderna, är en intervention bara tänkbar vid öppet uppror och inte vid ett moderat reformprogram som på lång sikt innebär den enda lösningen på krisen. Tyvärr ser man inga tecken från partiledningens sida att den tänker börja med något reformprogram, trots att spänningen ökar för varje dag och situationen blir svårare.

Om myndigheterna inte bestämmer sig för nödvändiga åtgärder, då ligger det enda hoppet i samhällets självorganisering.

• Vad kan vi göra?

Den politiska oppositionen bör utan dröjsmål börja organisera nämnda folk-rörelser och se till att dessa samarbetar sinsemellan och på rätt sätt speglar det polska samhällets intressen.

I första hand finns det behov av en organiserad arbetarrörelse med basenheter på företagsnivå. Dess krav och målsättningar bör formuleras av experter som står fria från staten: ekonomer, jurister, sociologer, civilingenjörer, och publiceras både i och utom landet. Detta kräver samarbete med intellektuella och studenter.

Den 21 september 1976 organiserades i Warszawa "Kommittén för arbetarnas försvar" i syfte att hjälpa de för repressalier utsatta arbetarna ekonomiskt, juridiskt och medicinskt. Kommitén or-

ganiserades ursprungligen av studenter och intellektuella men efter kort tid började flera tusen människor medverka i Kommitténs arbete, genom att samla in pengar och information, hjälpa till med skrivarbete och annat. Den sociala rörelse som uppstod genom Kommitténs verksamhet avslöjade myndigheternas terror mot de strejkande och tvingade myndigheterna att stoppa den. Det innebär ett stort steg mot samverkan mellan arbetarklassen och de intellektuella. Man bör fortsätta på den vägen och formulera nya krav. Men det viktigaste av allt är **solidariteten**. Följande uttalande av "Kommittén för arbetarnas försvar", daterat den 5.11.1976, kan citeras i detta sammanhang.

• Uttalandet

"Den 4 november 1976 översände arbetare från Ursus en skrivelse till Polska Folkrepublikens regering: 'Vi, anställda vid Ursus mekaniska verkstad, vädjar om återanställning av de i samband med strejken och demonstrationen den 25 juni 1976 avskedade arbetarna. Vi anser det som nödvändigt, med hänsyn till det spända läget i vårt företag och i landet i övrigt, samt med hänsyn till svårigheter att uppfylla planen, som uppstått genom de erfarna medarbetarnas frånvaro.'

Vi vädjar om deras återanställning på tidigare villkor och med bevarad anställningskontinuitet samt med en viss ersättning för frånvarotiden. Vi är övertygade om att först då kommer vi polacker att kunna klara den svåra kris som vårt land befinner sig i.'

Denna appell var undertecknad av 889 anställda hos Ursus.

Kommittén för arbetarnas försvar solidariserar sig helt och hållet med skrivelsens innehåll. Händelserna den 25 juni bekräftade ännu en gång fackföre-

ningarnas oförmåga att representera arbetarnas intressen. De var inte ens kapabla till den svagaste protest mot repressalier. De har tvärtom aktivt medverkat vid dem ibland. Arbetarna måste därför försvara sina intressen på egen hand.

Det är många arbetare över hela landet som har utsatts för repressalier för deltagande i junidemonstrationerna. Ursus-arbetarnas solidariska aktion är ett exempel för hela landet. Det spontana kollektiva självförsvaret är första steget på vägen mot att skapa en äkta representation för de arbetande.

Efter december 1970 innehades den rollen av arbetarkommissionen vid Stettinvarvet. Att ett sådant organ kommer till stånd och agerar är ett villkor för att den aktuella sociala och ekonomiska krisen i vårt land ska kunna lösas."

• Att aktivera bönder och intellektuella

Böndernas motståndsrörelse måste inom den närmaste tiden organisera sig i en verklig bonderepresentation. De intellektuellas hjälp tycks vara nödvändig för det ändamålet och den bör i första hand ges av intellektuella med rötter i bondeklassen. Alla jordbruksekonomer, sociologer, agronomer, jurister, läkare som fortfarande minns sitt bondeuppsprung, bör utarbeta ett program och organisera en bonderörelse.

För att det ovan skisserade programmet ska kunna förverkligas behövs högkvalificerade aktivister inom alla folk-rörelser. De intellektuellas och studenternas insatser måste bli mer allomfattande. De måste å ena sidan inrikta sig på att förbättra villkoren för den egna verksamheten, d v s kämpa för oberoende inom vetenskap, journalistik, politiskt tänkande, och å andra sidan verka för samarbete med alla andra rörelser.

Autonomi för högskolor och veten-

skap är av mycket stor vikt. Utan den tynar det vetenskapliga livet, och studenternas politiska aktivitet blir ständigt kvävd.

Man har redan börjat med en oberoende förlagsverksamhet. Det cirkulerar redan stencilerade kommunikéer och uttalanden, bl a från "Kommittén för arbetarnas försvar". Alla bör medverka vid spridning av dessa dokument och information i övrigt.

Det var inte min avsikt här att ge en fullständig redogörelse för alla tänkbara folkrörelser. Varje ny situation kan ge anledning till att en ny rörelse uppstår. Det viktigaste är att samhället organiserar sig i folkrörelser som representerar allmänhetens olika intressen och som ständigt samarbetar. Jag tror att

genom sådana folkrörelser kan vi skapa ett slags Tredje Polen — i själva verket det enda verkliga Polen där människan blir medborgare i detta ords sanna mening.

Som nation och som ett organiserat samhälle kan vi medvetet, med hänsyn till yttre omständigheter, avstå från en viss del av vår suveränitet. Vi kunde då nå Finlands status såsom ett parlamentariskt-demokratiskt land, som med hänsyn till Sovjetunionens intressen har begränsad rörelsefrihet på vissa inrikes- och utrikespolitiska områden. För närvarande verkar tanken att uppnå Finlands status knappast vara realistisk för Polens del. Men sett ur det Tredje Polens synpunkt kan olika folkrörelser förvandla den till ett realistiskt och rent av moderat program.

György Dalos:

Härledning

Till Hans Magnus Enzensberger

I begynnelsen var auktoriteten som följdes av kritiken av auktoriteten. Det skadade inte så mycket auktoriteten, snarare var det kritiken till nytta.

Kritikens auktoritet blev stor, kritiken blev en auktoritet. Vart tog kritiken av auktoriteten vägen? Den uppslukades av kritikens auktoritet.

Men kanske ingenting hänt, bara människolivet räcker inte till att snabbt göra slut på den här processen.

(Övers. Péter Szil)

Den nya litteraturen i Östeuropa

Intervju med René Coeckelberghs

René Coeckelberghs Bokförlag är det enda svenska förlag som regelbundet ger ut östeuropeisk litteratur. FST frågade förläggaren om hans synpunkter. Samtalet startade med Östeuropa men kom sen in på många andra frågor. Intervjuare var Ulla Wikander och Britta Gröndahl.

Coeckelberghs har en utgivning som inte bara begränsar sig till Östeuropa. Vi har en lika stor utgivning av västeuropeisk litteratur men i Sverige är vi de största när det gäller östeuropeisk litteratur därför att ingen annan ger ut sådana böcker annat än i mycket begränsad omfattning. Vi följer alltså en konsekvent linje och vi har faktiskt lyckats hitta det bästa från både Rumänien, Tjeckoslovakien, Polen och Ungern. Ryssland är ett annat kapitel. Därifrån finns redan en stor utgivning i Sverige. Det är ingen idé att gå in på områden som redan behärskas av starka bastioner utan vi har gått in där länken är som svagast, alltså i Östeuropa.

Ulla: När du ger ut de här skönlitterära böckerna — för det är ju skönlitteratur huvudsakligen, med undantag för Hejzlar förstås. . .

René: Ja, Hejzlar är undantaget. . .

Ulla: . . . följer du då någon linje utom att det ska vara god litteratur?

René: Jag får erkänna att jag följer en mycket subjektiv linje. Den består dels av mina egna värderingar och dels av det faktum att jag har så goda kontakter med många intellektuella i Östeuropa som hjälper mig med råd. Det är klart att jag söker mig till människor som har samma uppfattning som jag, samma litterära värderingar.

Britta: Och politiska?

René: Jaa, joo, det är klart. Fast jag har aldrig några politiska urvalsprinciper — aldrig. Det är fullkomligt fel att ha. Nu råkar det ändå vara så att de flesta östeuropeiska författare som vi ger ut inte är bara bra utan också i opposition mot den härskande regimen.

Ulla: Jag tänker på programförklaringen som du hade i Jakobs stege, den vänder sig ju i viss mån mot den officiella litteraturen i öststaterna — mot socialrealismen.

René: Ja, det kan man väl säga. Nu är det ju så att dom bästa författarna i Östeuropa inte är socialrealister utan dom har gjort en klar avgränsning mellan det skönlitterära, det konstnärliga och det politiska. Dom kan vara politiskt engagerade — det är dom inte alltid nota bene — men dom kan vara oerhört politiskt engagerade och samtidigt i sin skönlitteratur ha något som inte har med den direkta politiken att göra. När dom kommer hit och träffar sina svenska och västeuropeiska kolleger så brukar det uppstå ett visst värderingsmissförstånd. Här har man den värderingen — framför allt i Sverige bland intellektuella och författare — att litteraturen skall uttrycka de politiska problemen av i dag. Det skall i alla fall vara snudd på politik i böckerna. Det tycker

dom östeuropeiska författarna inte särskilt mycket om. Det blir en konfrontation. I sitt dagliga liv har ju östeuropeerna att konfronteras med politrukererna som vill diktera hur man ska skriva och inte ska skriva. Dom tar inte emot några som helst order och dom som gör det, dom råkar rätt så illa ut nu för tiden. På 50-talet var sådana högt prisade, men i dag så kan man inte hitta en enda officiell författare på samma sätt som man kunde för tjugo år sedan. Det har skett en förändring. Partierna har varit tvungna — vi talar nu om Östeuropa, inte om Ryssland — att ge större utrymme åt författarna. Partiet dikterar inte sina villkor på samma sätt som det gjorde för 20—25 år sedan. Med undantag kanske för Tjeckoslovakien, men där är det en mycket specifik situation. Där har vi alltså författare som Klima, som Varulik, som Kliment, som Kundera, som inte publiceras i sitt eget land utan enbart i väst.

Många författare är visserligen medlemmar i partiet men det är som att vara medlem i katolska kyrkan i ett katolskt land. Det är ett sätt att överleva. Men jag tror att dom viktigaste diskussionerna som kommer fram, dom kommer inte fram i den politiska strukturen utan på den skönlitterära nivån. Där har man möjlighet att transkribera sitt budskap, man har möjlighet att få en öppen diskussion med sin censur. Varje författare har sin censor för vilken han förelägger sitt manus när det är klart. Sen blir det diskussion och kompromisser. Jag tycker att nästan alla författare som jag känner i Östeuropa — utom i Tjeckoslovakien — dom lyckas få fram rätt mycket av sin samhällskritik. Dom kan inte hejdas idag. När Andrzejewski pratar om inkquisitionen så menar han naturligtvis stalinismen det är alldeles

självlart. Det blir en bra match mellan censuren och författarna, därför att författarna tvingas att skärpa sig, att skapa nya metaforer. Det är inte enbart negativt. Naturligtvis är censur i sig något negativt, men den har också vissa positiva aspekter. Man blir piskad av detta hinder att antingen hoppa över eller gå runt.

Ulla: Jag förstår dig inte när du säger att du inte har med politiska kriterier när du väljer. Det måste vara mycket svårt att separera politiska och estetiska värderingar.

René: Där visar du prov på det kaos i tänkandet som socialrealismen och dess främsta upphovsmän stalinisterna har åstadkommit; detta att politik är tjugofyra timmar på tjugofyra. Jag tror att politik för konstnärer å ena sidan innebär en viktig stimulans men å andra sidan är en mycket stor barlast och ett stort hinder för att utveckla estetiska och konstnärliga drömmar. Jag tror att det är oerhört viktigt att ta avstånd från en litteratur som är politiserad. Den utgår nämligen från den uppfattningen att det är goda känslor som ska ligga till grund för litteratur. Redan André Gide och många andra före honom sa att med goda känslor gör man dålig litteratur. "Avec des beaux sentiments on fait de la mauvaise littérature". Så har det alltid varit och så kommer det alltid att förbli. Det ser man överallt.

Ulla: Nu tror jag att vi menar väldigt olika saker med politik. Jag menar ett mycket vidare begrepp med politik — ungefär som kvinnorörelsen; det privata är det politiska. . . alla saker som man gör utåt mot andra människor har också politiska aspekter, precis som dom har moraliska.

René: Jag är definitivt motståndare till den uppfattningen. Med den utgiv-

ningen jag har kommer jag aldrig att bli en massmarknadsförläggare och kunna trycka mina böcker i 50 — 60 000 exemplar. Jag vänder mig först och främst till en elit, till dom intellektuella, dom som redan kan läsa. Jag är ingen litteraturmissionär som försöker skapa nya läsare utan i första hand så är min uppgift att se till att det existerande intellektuella skiktet tillförsäkras viktig litteratur.

Det är naturligtvis en defensiv kamp jag för, kanske med offensiva förtecken, men det blir en mycket defensiv kamp i den här trivialiseringsperioden vi nu trätt in i, denna kommersialiserings- och bestsellerperiod, när knappast några böcker av värde kommer fram i Sverige om dom inte har haft stora upplagor utomlands och framförallt i Amerika.

Det kommer inte att bli bättre. Vi kan redan nu se en konstant försämring på kvalitén på läsarna. Det beror naturligtvis på många saker, det är inte bara kommersialiseringen utan också bildåldern som har kommit för att stanna. Folk går hellre och ser en långfilm som tar tre och en halv timma än tar sig igenom en bok på 500 sidor. Ja, jag skulle vilja jämföra min kamp med den siste mohikanens kamp.

Ulla: Menar du att det i Östeuropa finns kvar flera författare av den större kalibern, medan många drunknar i kommersialismen här i väst? Kanske finns det i öst fortfarande kvar en större lyhördhet för det skrivna från läsarna, eftersom man där inte är fullt så dränkt i massproducerad kultur?

René: Dom är mindre industriellt utvecklade än vad vi är och har inte ännu drabbats av samma kultursjukdomar. Men dom är på god väg för dom håller på att industrialisera sig i en takt som är skrämmande. Dom efterapar västerlandet på väsentliga punkter.

Britta: Menar du då att det inte är

någon skillnad om det är en kapitalistisk ekonomi som styr industrialiseringen eller en socialistisk?

René: Det är mycket svårt att svara på. Det är olika skikt som genomför industrialiseringen, men samma klass som drabbas. I västerlandet var det många klasser (borgarklassen främst) som genomförde urbaniseringen på 1800- och 1900-talen, på bekostnad av bondeklassen. Nu sker liknande saker i Östeuropa. koncentration till stora städer. Vem är det som betalar hela kalaset? Det är bondeklassen. Jag kan inte svara uttömligt på denna fråga — vem kan det — men detta kan kanske ge vissa indikationer.

Den siste mohikanen, ja. Det gör naturligtvis att jag inte längre tror på en massa politiska budskap, jag tror definitivt inte på någon framtidsoptimism ens med socialistiska förtecken. Jag tror att vi närmar oss det 1984 som Orwell pratade om. Förstörelsekrafterna är så pass starka. Men det är klart att det är en pessimistisk inställning och man kan alltid säga att pessimismen är lika farlig som optimismen. Det sägs att pessimismen är en bekväm anledning till att inte handla. Nu råkar det vara så att jag har handlat politiskt i tjugo år — den ena illusionen efter den andra har krossats. Jag tror att jag har svårt rätt många huggormar, men det är ingenting mot vad som väntar oss, rent politiskt alltså. Det socialistiska idealet tror jag inte längre på, därför att socialisterna i dag, det är vad vi har i Östeuropa, vad vi har i Sovjet, vad vi har i Kambodja. Och den socialismen är jag inte särskilt intresserad av.

Man bör alltså ifrågasätta hela framstegsoptimismen som ofta snuddar vid kretinism och imbecillitet; den tro som

går ut på att om man skapar drägligare arbetsförhållanden, en drägligare arbetsmiljö, ett bättre liv åt folk så blir dom lyckligare. Jag tror inte på det. Jag tror att det är viktigt att folk får det bättre, men jag tror definitivt inte att detta kan rädda oss från det kaos som vi här inom oss i alla fall, det irrationella. Jag tror med andra ord inte att man kan sociabilisera lyckan, men det är en av socialismens grundprinciper att allting kan förklaras i termer av klasskamp. Jag tror inte på marxismen längre. Den kan inte förklara varifrån vi kommer, vart vi går. Jag är fyrtio år nu och har gjort en massa misstag, trots på en massa saker som det är omöjligt att tro på. . .

Britta: Får jag skjuta in en fråga här? När du lade ner Partisanförlaget och startade Coeckelberghs förlag, var det alltså uttryck för en avpolitisering?

René: Nej, det kan man inte säga direkt. Men det var då jag började få starka tvivel. Jag var ju medlem i den trotskistiska rörelsen och började tvivla på en massa punkter. Det tvivlet har växt. Men har man varit politiskt aktiv så finns det vissa automatiska reflexer så starkt kvar att man inte kan komma bort ifrån dem. Det finns också vänskapsband till en massa människor som man har arbetat tillsammans med. Det finns en massa psykologiska och fysiologiska motiv som gör det hela till en långdragen process. De två viktigaste momenten för mig har varit läsningen av Gulag av Solsjenitsin, samt utvecklingen i Kambodja. Man har alltid en benägenhet som socialist att på nåt sätt bortförklara dessa olycksfall i historien. Jag tror inte att man kan göra så. Jag tror att Gulag verkligen är ett uttryck för socialismen och för den marxistiska socialismen framför allt. Sen har vi Kambodja, som är ett fruktansvärt

exempel på det mest barbariska asiatiska produktionssättet, där man rensar ut en fjärdedel av befolkningen, därför att den är besudlad av kapitalistiska idéer.

Ulla: Jag kommer att tänka på dom nya franska filosoferna när jag hör dig. Du tar, som dom, avstånd både från kapitalismen och socialismen?

René: Ja, jag tror nämligen att en intellektuell absolut inte ska engagera sig i ett praktiskt politiskt arbete. Jag tror att det är dödsfarligt. Vilket inte betyder att en intellektuell inte ska slåss för dom stora mänskliga kraven, rättvisa och solidaritet, men det skall alltid vara genom sin konst. Så fort du går in i ett parti, blir du fånge i en hel del konformism. Det är farligt. Jag ska förresten ge ut böcker av både André Glucksmann och Bernard-Henri Levy. Personligen har Levy gett mig mest och han är dessutom en mycket talangfull författare, utan har verkligen penna. Det är hans bok "Barbariet med mänskligt ansikte" som jag ska ge ut. André Glucksmann är jämnårig med mig och jag känner honom sen 68. Han var då maoist och jag var trotskist. Då blev vi arga på varandra men nu har vi nått varandra igen på ett fantastiskt sätt.

Det här med dom intellektuellas roll, det vilar på ett mycket viktigt budskap som nästan kom bort på 20- och 30-talen, det budskap som Julien Benda gav i sin bok "Klerkernas förräderi". Det är en mycket viktig bok som jag också tänker ge ut, för den har aldrig blivit utgiven här. Där tar han just upp den livsfara, "le danger de mort", som det innebär att införliva sig med en bestämd riktning; hur man inte kan bevara sin självständighet. Jag har sett det på mig själv eftersom jag har varit politiskt aktiv. Man kan inte undgå att solidariser

sig med dom andra även på punkter som man inte alls kan acceptera. Jag kan bara nämna affären Padilla; kommer ni ihåg den där kubanske poeten? Jag träffade honom på Kuba 1968, vi blev goda vänner. Sen arresterades han i början av 70-talet av byråkratiska och polisiära skäl, varken mer eller mindre. Jag satte igång en kampanj här i Sverige, tog kontakt med en massa folk som ville ställa upp för att försvara honom. Sen fick jag välja mellan att bli utspädd från min organisation eller att stanna kvar och hålla tyst. Och jag höll faktiskt tyst av politiska solidaritetsskäl, men det borde jag aldrig ha gjort. Det är sånt som jag ångrar nu.

Ulla: Det är en farlig dualitet det där, antingen kapitalism eller socialism, som gör att falska solidariteter utvecklas.

René: Ja, det finns ju många exempel just på detta. Så jag anser som sagt att en intellektuell inte ska legitimera någon furste, varken till höger eller vänster för det är alltid furstar som härskar. Detta tar också Bernard-Henri Levy upp och naturligtvis också André Glucksmann. Vi kommer förresten ut nästa år med en bok som kommer att få mycket vänsterkritik. Det är en bok av Pierre Golondoff, en fd medlem i franska kommunistpartiet. Han var på Kuba samtidigt som jag dvs under 68 och han blev anklagad för att vara CIA-agent och utan några som helst bevis spärrade man in honom. Han dömdes till åtta års straffarbete och kom ut efter fyra år. Detta handlar hans bok om.

Ulla: Dom här böckerna som du har nämnt nu, dom tyder på en viss ny inriktning i er utgivning. Du går från enbart det skönlitterära och går in i en filosofisk-politisk debatt, blir mera samhällsanknuten? Tidigare har ni endast gett ut Hejzlar förutom skönlitteratur.

René: Jo men jag är fortfarande skön-

litterärt inriktad. Vi har ett program nästa år som är skönlitterärt, men det är vissa böcker som faller utanför, Glucksmann, Golondoff, Levy. Så ger jag också ut Leonid Ploutsch "Dans le carnaval de l'histoire". Ploutsch är den ryske matematikern som sattes in tre och ett halvt år på mentalsjukhus och som kom ut strax innan Bukovskij kom till väst.

Britta: Till sist en fråga som gäller Trotskij. Jag läste för många år sedan en bok av Wolfgang Leonard "Revolutionens barn", där han berättar att i skolan fick han inte lära sig någonting om några andra samhällsuppfattningar än den kommunistiska. Sen när han kom lite högre upp — om det var i gymnasiet — då fick han lära sig om nazismen osv, om olika motsatta uppfattningar. Sen på en ännu högre nivå fick han sätta sig in i olika socialistiska riktningar, men det fanns en sak som dom aldrig någonsin fick syssla med och det var Trotskij. Sen berättar han hur dom på partiskolan råkade komma över Trotskijs böcker och läste dom i smyg. Min fråga är: är det fortfarande så i Östeuropa — vi behöver inte tala om Sovjet — att Trotskij är uttraderad?

René: Jo, det är så. Det finns kanske... I rumänska encyklopedier har man tagit upp honom på ett neutralt sätt i alla fall, och i vissa ungerska nyutkomna uppslagsverk finns han också. Man tar upp honom försiktigt och i neutrala ordalag. Det är ju förklarligt att man fortfarande är rädd för hans spöke. Han var ju trots allt med om att skapa Sovjetstaten. Det finns en berömd diskussion mellan Victor Serge och Trotskij just angående detta — om Kronstadt bland annat — där Trotskij gick hårt fram, men där jag anser att Trotskij hade fel och Serge hade rätt. Men när han en gång förstod vart det

barkade hän, så blev han ju sovjetssystemets främste kritiker från vänster. Jag tror nog att han är den mest originelle tänkaren i opposition mot det stalinistiska systemet som nånsin funnits. Och man kan se hans originalitet framför allt i hans konstnärliga litterära essäer — dom finns utgivna på svenska under namnet "Litteratur och revolution". Där ser man verkligen den store konstnär som Trotskij var, en stor författare som naturligtvis liksom många intellektuella bländades av den politiska makten. Men hans kritik av sovjetssystemet är oöverträffad. Det är bara synd att han gör den från utopistiska marxistiska ståndpunkter. Jag tror nämligen att det är marxismen som har lett till det tillstånd som vi har i dag i socialistländerna. Förut hade jag den uppfattningen att riktig socialism det fanns inte i öststaterna, där fanns bara en degenererad, byråkratisk form av socialism. Jag brukade säga, — nej, socialism, det är någonting helt annat. Då frågade man alltid, — Vad menar du då, i vilka länder? Jag svarade, — det finns inget socialistiskt land, socialism är något annat. Nu har jag kommit fram till den uppfattningen att det verkligen inte är något annat, utan att det just är verklig socialism som vi har i Östeuropa.

Britta: Det är Glucksmanns ståndpunkt...

René: Ja, men för mig har det varit dyrköpta ståndpunkter. Dom har inte kommit via andra utan dom har kommit via en ofantlig självprövning.

Ulla: Du menar att den socialism som vi har i världen i dag är helt enkelt det enda resultat som kan uppstå om man arbetar utifrån dom idéer som Marx, Lenin och Engels la fram?

René: Ja.

Britta: Du säger att Trotskij var den originellaste kritikern av sovjetssystemet

från vänster, men det har ju funnits också anarkistiska kritiker. Vi har ju Voline som skrivit "Den okända revolutionen" (La Révolution inconnue), fast han hade naturligtvis inte Trotskijs litterära begåvning.

René: Jag vet inte om man kan räkna anarkismen till vänstern — och det menar jag i en positiv bemärkelse. När jag talar om den originellaste kritiken från vänster, menar jag den marxistiska, den auktoritära, vänstern. Jag tänkte inte på Voline men det är klart att Voline är en mycket stor kritiker av sovjetssystemet tillsammans med andra, som t ex Serge. Serge, som mot slutet av sitt liv hade anarkistiska ståndpunkter. Han kom tillbaka på något sätt. Han startade ju en gång som anarkist och i slutet av sitt liv kom han tillbaka till sin ungdoms ståndpunkter.

Upplopp i Östberlin på nationaldagen

Den 7 okt. meddelades det från flera håll att det förekommit kravaller och sammanstötningar mellan polis och ungdomar i centrala Östberlin. Ungdomarna gick till attack mot polisen och krossade flera fönsterrutor. De ropade "Bort med snutarna", "Bierman, Bierman" och "Frihet". En nyhetsbyrå uppgav att två poliser dödats under sammandrabbningarna — vilket förnekas av den östtyska regeringen.

Tidigare har det också rapportrats om ungdomsrevolter utanför Potsdam i våras. Samtidigt meddelar Amnesty International i en rapport om Östtyskland att värnpliktsvägrare kommer att dömas till upp till fem års fängelse.

Den ungerska storken

Péter Szil och Ulla Wikander

Hur artikeln kom till

Det är fortfarande storken som kommer med barn till många ungerska familjer — trettiofem år efter den s k befrielsen. Vi två, Péter och Ulla som sammanställt det här blocket om den ungerska storken och vad det hör, är övertygade om att frågor om familje- och sexualpolitik etc är avslöjande för ett land.

Enligt gängse normer inom vänstern blir vi särskilt petiga med det här när det gäller ett land som kallar sig socialistiskt. Utgångspunkten för detta block var en intervju som Ulla gjorde med en ungersk akademiker, Maria K. 34 år, gift och mor till två barn, 2 och 5 år. Genom intervjun fick Péter associationer då och då, som vi har skjutit in.

Intervjun börjar

Ulla: Maria, jag vet att du började arbeta igen strax efter att du hade fått barn. Är det vanligt? Och hur är förhållandena överhuvudtaget för kvinnor sedan de fått barn i Ungern?

Maria: Om man vill kan man istället stanna hemma hos sitt barn i tre år, och då får man s k vårdnadsbidrag. Det bidraget är ungefär hälften av vad en kvinna i genomsnitt tjänar på en fabrik eller som lärare. Tidigare fanns det kanske flera kvinnor som ville stanna hemma i tre år och använda bidraget. Även om det idag är färre som vill göra det tycker de allra flesta ändå att det är

mycket bra att kvinnorna får stanna kvar hemma och sköta sitt barn. Men själv tycker jag inte alls så. Jag hade också tur, därför att jag är lärarinna och kunde lägga upp mitt liv och mitt arbete så att jag fick ganska mycket tid för barnen också. Om man arbetar på kontor, i fabrik eller i en affär så blir ju förhållandena helt annorlunda.

Först, efter att barnet är fött så stannar man hemma hos det med full lön i sex månader — det gör alla naturligtvis. Och sen får man välja om man vill stanna hemma i tre år eller inte.

Ulla: Hur länge har man kunnat stanna hemma i tre år med vårdnadsbidrag?

Maria: I början av 70-talet infördes detta. Man kan också välja att stanna hemma bara en del av dessa tre år om man skulle vilja.

Ulla: Kan mannen, fadern till barnet, välja att stanna hemma på samma villkor?

Maria: Nej, det kan han inte alls. Lagen gäller bara kvinnor. I Ungern hör detta till kvinnollen — det är ju modern som föder barnet och därför är det hon som ska stanna hemma. Men ändå är det mannen i familjen som får familjetillägg från myndigheterna. Vårdnadsbidraget under de tre åren går i alla fall direkt till kvinnan.

En not

Vårdnadsbidrag och familjetillägg är

två olika bidrag. Det första skiljer sig från det i Sverige diskuterade, genom att det enbart utgår till modern. Summan är för närvarande 900 forint i månaden. Jämför med genomsnittslönen som är ca 2 500—3 000 forint i Ungern. Familjetillägget beräknas på bl a familjens inkomst, barnens antal och deras ålder.

Intervjun fortsätter

Ulla: Om man börjar arbeta som du gjorde — hur ordnar man då barnnattsynen?

Maria: Det finns daghem, för alla åldrar, men det finns ganska få och jag tror att det var billigare för staten att införa systemet med vårdnadsbidrag istället för att bygga flera daghem.

Ulla: Så du menar att det finns kvinnor som skulle vilja arbeta och ha barnen på daghem, men som blir tvungna att stanna hemma med bidrag istället?

Maria: Ja, det kan hända. Vi har daghemsbrist i Ungern.

Ulla: Hur löser man det, när barnen har blivit tre år och man inte längre får bidrag, om inte daghemmen räcker?

Maria: Man kan ha mormor eller far-

mor, eller granmor. Eller så kan man ha dagmamma, privata dagmammor är inte ovanligt. Men privata dagmammor blir mycket dyrare än daghem, så det är inte alla som har råd med det. Daghemsavgifterna däremot är beroende av föräldrarnas inkomster och billigare.

Ulla: Här i Sverige har det varit mycket debatt om att mannen också ska kunna — ja t o m bör — stanna hemma med barnet. Finns det någon sådan debatt i Ungern?

Maria: Nej, det finns ingen sådan debatt. Och det är inte bara myndigheterna som inte är intresserade av detta utan folk i allmänhet vill inte heller att mannen ska delta i barnens skötsel. Det skulle verka enbart löjligt i Ungern om en man stannade hemma med sitt barn. Ingen man skulle ställa upp på det, vem vågar bli utskrattad?

Péter

Debatt om sådana frågor har inte förekommit. Men idén har dykt upp, bl a i den s k abort-petitionen.

"Abort-petitionen" var en medborgarrättsaktion (hittills den enda i sitt slag sedan 1945) för att behålla 1956 års

abortlag som kom till efter den s k Ratko-epoken.

Anna Ratko var hälsovårdsminister under slutet av 40-talet och början av 50-talet. Hennes namn blev "varumärket" för den mest restriktiva av alla abortlagar.

"Ära till alla ungerskor som sätter barn till världen", stod det på banderoller i järnvägsstationernas vänthall under hennes tid och hela min generation kom att kallas för "Ratko-barn". Resultaten var tragiska: ökad trångboddhet mitt i den redan då svåra bostadssituationen, ökad brist på daghems- och senare högskoleplatser, en ökning av de illegala aborterna och de farliga inkompetenta ingreppen.

Mot den bakgrunden kom 1956 års abortlag, en av de mest, om inte den mest liberala i Östeuropa. Den liknade i stort sett dagens svenska lagstiftning om abort. I början på 70-talet började det i pressen dyka upp oroliga röster om det sjunkande födelsetalet, ofta i termer som behov av "skydd av nationen, av rasen", varning "mot kosmopolitiska tendenser", en dyrkan av heltidsmoderskapet som samhällligt ideal. Kampanjen sköttes av författare (de s k "folkliga") som också kom med de första förslagen om lagändring, och pågick ända till våren 1973, när kommunistpartiets Centralkommitté i ett särskilt "befolkningspolitiskt beslut" ritade upp riktlinjerna för en ny lagstiftning: Inskränkning i aborträtten, piller i stället för operationer, ingen abort utan tungt vägande sociala skäl för dem som har mindre än tre barn.

Det var i det läget, i slutet av 1973, som några kvinnor och män startade en namninsamling för en petition, riktad till riksdagens ledamöter. Aktionens

form utvaldes efter ett noggrant studium av Ungerns grundlag.

Abort-petitionen

Ärade riksdagsledamöter!

Regeringen fattade ett viktigt beslut när den 1956 tillförsäkrade oss möjligheten att avbryta oönskade havandeskap. Ändå höjs nu i pressen allt fler och fler röster mot det hittillsvarande lagliga abortbruket. I slutet av juli meddelade en läkare till och med en ändring av abortlagen som ett faktum. De som vill påskynda en strängare abortlag åberopar dels befolkningstillväxten som de betecknar som otillfredsställande och dels abortens risker för hälsan. En eventuell inskränkning av rätten till abort skulle drabba alla människor hårt, särskilt kvinnor och lågavlönade. Därför känner vi det som viktigt och nödvändigt att vi på lagligt sätt meddelar Er och därmed riksdagen vår åsikt i frågan.

1 Vi anser att abort är en både fysiskt och psykiskt skadlig form för födelsekontroll. Den kan dock upphöra endast på ett sätt: genom att bli överflödig. Det är inte möjligheten att få abort som är orsaken varken till det låga födelsetalet, eller till den ringa användningen av förebyggande medel.

Alltså skulle en eventuell inskränkning av möjligheten till abort inte minska antalet oönskade havandeskap, utan endast få till resultat att sådana havandeskap tvingades resultera i barnfödslar. **En ökning av antalet födda barn på grund av inskränkningar i abortlagen skulle vara detsamma som en ökning av antalet oönskade barn.** En sådan ökning av barnafödandet kan varken ligga i samhällets eller den enskildas intresse.

2 Att föda barn som inte är önskade har skadliga effekter på både barnets och föräldrarnas liv. Enligt erfarenheter och vetenskapliga undersökningar, växer oönskade barn ofta upp i dåliga miljöer både när det gäller ekonomi, bostäder och känslomässiga förhållanden. Därför är det vanligare bland dem med känslomässiga skador, asocialt beteende, ungdomsbrottslighet och omhändertagande för skyddsuppfostran. Ett önskat barn försämrar ytterligare ett eventuellt dåligt förhållande mellan föräld-

Var är jag, vem är jag? Är det möjligt att de slutgiltigt kan få människor som är vid sina sunda vätskor att acceptera detta liv; att gå in genom en port, gå längs med de stora byggnaderna, ställa sig mellan de två angränsande arbetsplatserna, slita sig igenom det anvisade arbetet, lyfta den köpslagna, framsvettade, anvisade lönen, gå hem för att man nästa dag ska ha någonstans att gå ifrån till samma ställe och att här, hemma och överallt som program, saga, förklaring, "prat" acceptera allt det, som befinner sig utanför min synkrets, men som påstås bestämma att man skall leva så här?

(Ur *Arbetare i en arbetarstat* av Miklos Haraszti, Pan/Nordstedts 1976, s. 139)

rarna och kan förstöra också goda förhållanden. Antagligen skulle antalet skilsmässor därmed öka. På så sätt skulle ansvaret för uppfostran av dessa barn ännu mera komma att ligga på kvinnan ensam. Detta skulle i sin tur ytterligare begränsa kvinnans roll i samhället, eftersom daghemsplatserna inte ens räcker till vid dagens — som lågt betraktade — födelsetal.

3 Inskränkningar i aborträtten skulle inte bara innebära en tvivelaktig lösning av födelsetalets minskning, det skulle inte heller lösa hälsoriskerna. En eventuell inskränkning skulle ju oundvikligen leda till inkompetenta ingrepp och till illegala aborter. Sådana är, som bekant, mycket farligare än sakkunnigt utförda aborter som uppföljs av omsorgsfull sjukhusvård.

4 Inskränkningar i aborträtten skulle få svåra sociala följder, eftersom det framför allt skulle drabba dem som har en ofördelaktig ekonomisk och kulturell situation. Bland dessa förekommer oftare önskad havandeskap på grund av bristande kunskaper om preventivmedel; för dem skulle illegala läkaraborter bli ouppnåeliga, och de skulle alltså oftare utsätta sig för inkompetenta ingrepp, och slutligen skulle deras levnadsstandard ytterligare sjunka om de tvingades acceptera önskad barn.

Vi ser därför följande vägar till att göra abort överflödig:

1 Framställning av preventivmedel som möjliggör födelsekontroll för alla utan hälsorisker. De nuvarande p-pillren (infecundin, bisecurin) har 95%-ig säkerhet, men kan ge upphov till bieffekter och kan därför köpas endast mot läkarrecept och tas under läkarkontroll. Andra kemiska eller mekaniska medel är inte absolut säkra. Det sägs komma ett nytt piller som inte skulle ingripa i kvinnans hormonbalans och därmed endast ha obetydliga bieffekter. Det pillret (cervicundin) skulle säljas utan recept. Eftersom det är 97%-igt säkert, skulle det kunna bli nödvändigt med abort bara vid eventuella "olyckor", och alltså kvarstår med nödvändighet möjligheten till abort.

2 Det skulle vara nödvändigt med en hel serie reklam- och upplysningskampanjer om preventivmedel, som skulle riktas till alla ålders- och samhällsgrup-

per, i TV, radio och tidningar och som i sin effektivitet skulle likna propagandan för postnummer. Modern sexualundervisning, som redan på försök pågår i några skolor, skulle göras allmän och information om olika preventivmedel skulle ingå i läroplanen i grundskolans åttonde (sista) årskurs.

3 En eventuell inskränkning i aborträtten skulle inte bidra till att människor fick större lust att skaffa barn. Det kan uppnås enbart utan tvång. En ökande del av nationalinkomsten måste avsättas för en snabbare lösning av dagens pressade bostadssituation och till byggande av tillräckligt antal daghem. **Alla privata initiativ att ordna kollektiv barntillsyn inom det egna bostadsområdet skulle stimuleras och stödjas.**

4 För att barn inte skall leda till sänkning av en familjs levnadsstandard är det nödvändigt att införa följande åtgärder:

a) en betydande ökning av familjetillägget för barn och att det omfattar alla barn i familjen.

b) en ändring av vårdnadsbidraget så att det kan nyttjas av vilken familjemedlem som helst (mor, far eller mor- och farföräldrar) som stannar hemma och vårdar barnet tills det fyllt sex år. Dessa båda bidrag skulle bli verkligt effektiva om de ställdes i omvänd proportion till familjens inkomst per capita, och var progressiva.

Vi ber Er att förmedla våra åsikter och argument i riksdagen och att motätta Er en ändring av abortlagen eller nuvarande abortpraktiken och istället påskynda andra lösningar bl a de som vi har lagt fram för Er. Vi ber Er också verka för en öppen och bred debatt om abortfrågan, så att en bättre kunskap om väljarnas åsikter uppnås.

(1 553 namnunderskrifter)

Péter

Ingen av riksdagsledamöterna som fick petitionen besvarade den i någon form. Under "debatten" om den nya abortlagen i riksdagen var det en enda ledamot som antydde petitionens existens — i negativa ordalag. Men strax efter den

nya lagens tillkomst började repressalierna. Först uttalanden. István Király, medlem av akademien, professor vid universitetet, riksdagsledamot, chefredaktör för tidskriften "Sovjetisk litteratur", känd företrädare för "den hårda linjen" beklagade på Författarförbundets styrelsesammanträde att det t o m fanns flera namnkunniga intellektuella som ställde upp på en "sådan utomordentlig bakslug och farlig kampanj". På ett möte med partifunktionärer (bakom lyckta dörrar) anklagade självaste János Kádár initiativtagarna till petitionen för att utnyttja läckage om den nya lagens innehåll för att ta upp frågorna till debatt. Senare startades disciplinära processer mot partimedlemmar som undertecknat petitionen, någon som spritt den utslöts t o m ur partiet.

Det kan tilläggas att under de gångna fyra åren varken "underpillret" cervicundin eller den allmänna sexualupplysningen kom till stånd.

Ett citat rörande sexualupplysning

Fråga: Kan man vänja sig av med masturbation?

Svar: Ja. När den unga människan väl har kommit över puberteten, börjar hon visa intresse för människan av det motsatta könet mera ohämmat. När det så kommer till ett heterosexuellt umgänge och det upprepas, försvinner masturbationen helt och hållet.

(Ur "Sex, kärlek, familj" av Dr. Attila Bágyoni. Förlaget "Medicina", Budapest, 1976. s. 165. 2:a korrigerade och utvidgade upplagan, 93.600 ex.)

Intervjun fortsätter

Ulla: Finns det ingen som ifrågasätter kvinnans uppgifter?

Maria: Inte när det gäller barnen — men när det gäller lönefrågor, så gör man det numera.

Ibland uppstår debatter i tidningar om just detta. I lagen står det ju klart och tydligt att ingen skillnad får göras mellan män och kvinnor i lönesättningen. Men kvinnor arbetar i andra arbeten än män, och dessa arbeten är genomgående lägre värderade än typiska mansyrken.

Sen är det mycket lättare för män att få arbete än kvinnor. För gifta kvinnor som ännu inte har barn har det blivit ännu svårare efter den nya lagen om modersbidrag i tre år, för företaget måste garantera att ta tillbaka kvinnan också efter tre år. Och detta gör de inte gärna och undviker istället att anställa kvinnor som eventuellt kan få barn. Denna motsättning finns alltså mellan regeringens offentliga politik och statens egna företag. Regeringen vill att kvinnorna ska stanna hemma i tre år så slipper staten betala flera daghem, medan företagen vill att en arbetare som man t o m lärt upp inte ska sluta arbeta i hela tre år när hon får barn. Kanske finns det också en dold arbetslöshet som gör att regeringen gärna ser att kvinnor stannar hemma några år.

Först var det så, att om man valde att stanna hemma i tre år, så fick man inte arbeta alls under hela den tiden, och inte heller studera vid universitetet, men nu kan man få ha ett hemarbete eller studera.

Ett citat rörande kvinnans plats

"Jag är anhängare av att öppna alla yrken för kvinnor, jag önskar också att kvinnan skall kunna bli författare, konstnär, läkare, domare, handelsidkare, lärare, men samtidigt kräver jag att vi uppfostrar kvinnan så att hon ändå även blir husmoder: hon skall inte släppa ifrån sig kvinnans förmåner när hon

tar sin del av mannens rättigheter" skrev Mor Jokai, som inte bara var en mästare när det gällde romaner utan också ägnade en lång uppsats åt kvinnans problem. Med munter visdom lär han oss även efter mera än sjuttio år att nyckeln till hemmets frid ligger i kvinnans händer och att det enbart är hon som kan se till att "varje maträtt blir en kärleksförklaring eller dess motsats, en tyst skilsmässa" på familjens bord.

Numera har det blivit sällsynt med kvinnor som ägnar hela sitt liv uteslutande åt hushållet. Det är mycket vanligare med kvinnor som klarar hemsysslorna i "andra skiftet", efter det dagliga arbetet. Det är alltså viktigt att vi förstår hushållets alla finesser, att vi känner till de grepp och idéer som kan hjälpa oss att förkorta det arbetet, utan att det sker på bekostnad av kvalitén.

"Management" är ett av de yrken som är mest på modet i vår tid. Stora fabriker, verkstäder och jordbruk kalkylerar sina behov och sina möjligheter i förväg, så att de med minsta möjliga material- och arbetsinsatser uppnår det största möjliga resultatet. Vi måste göra likadant i liten skala: först skall vi lära känna behoven i vår organism, våra möjligheter, och anpassa dem till rytmen i vårt dagliga liv, innehållet och formen i våra dagliga måltider. Vi skall lära känna matlagningens små och stora knep, och öva in dem, för att av egen erfarenhet kunna säga: matlagningens konst är ingen magi.

Det skulle vara synd att ta sig an det företaget utan vägledare. Föreliggande bok har för avsikt att lära ut den dagliga näringslagar och att hjälpa kvinnor att slippa misslyckanden i matlag-

ningsstudierna, att visa kungsvägen som utan omvägar leder oss till att bli bra husmödrar.

En not och en kommentar

Citatet rörande kvinnans plats är inledningen till Ungerns "officiella" kokbok, skriven av Ilona Horváth/Angéla F Nagy, utgiven i samarbete mellan Ungerska Kvinnors Riksförbund (statens och partiets kvinnoorganisation, och som sådan den enda i Ungern) samt partiets förlag. Boken hade fram till 1977 kommit ut i 10 upplagor, var och en av dem i genomsnitt på 110 000 exemplar. Mor Jokai (1825—1904) var författare till pompösa och sentimentala romaner som fortfarande toppar den ungerska bokutgivningen. Lägg märke till (och ni män, bli upprörda av) hur självklart det är i texten att män inte sätter sin fot i köket.

Intervjun fortsätter

Ulla: Finns det män som arbetar på daghem?

Maria: Nej, bara kvinnor. Ofta har de inte heller någon utbildning till sitt arbete. Man har alldeles för stora barngrupper. Trettio stycken tillsammans i en grupp och personalen är mycket auktoritär och odemokratisk. Barn anses som mindervärdiga och ska fostras strängt. De måste lyda. Daghemmen har stränga regler för uppförande. Intagningen till daghemmen är mycket godtycklig och det gäller framför allt att ha goda kontakter med någon som bestämmer. Så fick jag själv in mina barn på daghem. Det är klart att jag skäms lite grann för det, men eftersom alla gör så blir det naturligt. Detta gäller förresten på alla områden — vill man komma någonstans eller ordna något så ska man använda sig av personliga kontak-

ter först och främst. Då kan det möjligtvis gå. Allt får man genom kontakter — bra jobb, en plats på universitetet och allt annat.

Ulla: Det verkar som om staten slår vakt om kärnfamiljen. Finns det andra tecken på det utom vårdnadsbidraget? Kan man bo i ett kollektiv t ex?

Maria: Det går inte alls — man säger att det inte har något att göra med socialism att bo ihop i kollektiv utan att det bara är ett modernt påfund som kommer från Västeuropa. Själv känner jag några ungdomar, tillsammans fjorton personer, som skulle vilja bo kollektivt. Det har varit mycket svårt för dem. För det första är det mycket stor bostadsbrist i Ungern och mycket dyrt, och så är det omöjligt att få en tillräckligt stor lägenhet. Dessutom är hela stämningen emot att man bor kollektivt. Och med hela stämningen så menar jag dels officiellt, men också det som folk i allmänhet tycker. Det finns ett par kollektiv ändå i Budapest, och de utpekas ständigt som omoraliska, och som någon sorts sexgalningar.

Ulla: Kan man bo ihop, man och kvinna, utan att vara gifta? Är det vanligt eller ovanligt?

Maria: Det förekommer bara om man inte har barn. Naturligtvis finns det ensamstående mödrar, med barn, och det accepteras, men om man skulle bo tillsammans och ha barn utan att vara gifta, skulle det bli svårigheter för barnen på dagis, i skolan och i huset där man bor. Det går inte. Men det börjar bli ganska vanligt att man bor ihop utan att gifta sig så länge man inte har barn.

Ulla: Hur behandlas de ensamstående mödrarna, om idealet är den klassiska mamma-pappa-barn-familjen? Hur ser man på dem?

Maria: Officiellt är de helt accepterade men folk tycker det är omoraliskt att ha barn utan att vara gift.

Ett citat rörande kärnfamiljen

Förberedelserna för det sexuella livet är oskiljbara från frågan om äktenskapet. Målet för vårt samhälle är att dess individer skall leva i familjer. Enligt våra rättsliga förhållanden samt våra individuella och samhälleliga seder är äktenskapet förutsättningen för att grunda familj.

(Ur "Sex, kärlek, familj" s. 118)

Intervjun fortsätter

Ulla: Hur vanligt är det då med skilsmässor?

Maria: Ungern ligger bland de främsta länderna när det gäller skilsmässostatistiken och det är ganska lätt att få skilsmässa.

Ulla: Det finns också andra tecken på att staten i Ungern är väldigt angelägen om att bibehålla familjen som en avgörande faktor i en den enskilda personens liv. Jag tänker på intagningsreglerna till universitetet till exempel.

Maria: Ja, om ens föräldrar är parti-medlemmar och har en sk medalj, hjältemedalj eller så, då — helt officiellt — får man extra poäng för att komma in vid universitetet. Tjuvo poäng måste man ha, men om någon av ens föräldrar har medalj kan det räcka med sexton.

Ulla: Och man straffas ju också för sina föräldrars och sina barns felsteg...

Maria: ... eller syskons. Ja, om man skulle lämna landet, vilket anses som ett brott, då straffas alla medlemmar i familjen. De får inte fara utomlands under flera år eller de kan mista sitt arbete eller bli förtidspensionerade.

Citat ur *Le Monde*, 4.11.1977

Miklos Haraszti, den unge ungerske författaren till *Arbetare* i en arbetarstat, fick för andra gången på några månader avslag på sin ansökan om utresetillstånd till Västtyskland av de ungerska myndigheterna. . . Inrikesministeriet hänvisar i sitt beslut till att sökandens bror, Péter, emigrerade illegalt till Sverige 1974.

Intervjun fortsätter

Maria: När man inskränkte aborträtten kom man också fram till att den idealiska ungerska familjen skulle bestå av två föräldrar och tre barn. Om man har tre barn, så får familjen en lägenhet mycket lättare, och det finns ett system som fungerar på det här viset; det är svårt att få lägenhet i Ungern, men om man får en våning som man köpt med lån från staten, så behöver man inte betala tillbaka alltsammans utan får det efterskänkt om man skaffar två barn inom en viss tid. En tredjedel av lånet efterskänks.

Ulla: Måste man verkligen ta ett lån för att få en våning?

Maria: Ja, det finns olika system men det kostar alltid. Det finns s k kommunal våning, där man betalar ganska lite. Med lite menar jag en insats på 10 000 till 20 000 forint vilket i och för sig är ganska mycket, för en genomsnittlig lön är kanske 3 000 forint i månaden. Utöver denna summa betalar man naturligtvis en månadshyra.

Sen finns det ett system med kooperativa våningar, där man betalar en större insats. En del av insatsen betalar man kontant och resten får man låna till — ett lån som man sedan betalar av varje månad. Man måste betala ungefär en femtedel direkt. Hela insatsen är på

några hundra tusen forint, mellan 200 000 och 400 000 ungefär, bland annat beroende på våningens storlek. Och det är alltså i detta system som man slipper betala en del av lånet om man skaffar sig två barn eller flera. När det gäller dessa kooperativa hus så är det bara släktingar som kan ärva en lägenhet, och bara en gång, sedan går lägenheten tillbaka till staten. De kooperativt ägda våningarna är alltså inte helt privata.

Man kan också köpa en egen lägenhet. Då köper man en våning i ett hus som har byggts av staten eller av någon statlig bank. Sådana lägenheter är mycket, mycket dyra. De kostar mycket mer än en halv miljon forint att köpa. Det är mycket pengar med tanke på en normalinkomst på 3 000 forint, men det är inte vanliga människor som kan köpa sådana. Det är höga tjänstemän med höga löner, det är företagsledare som har del i vinsten och det är t ex läkare, som på pappret har en normallön men som får 100 forint som handtryckning av så gott som varje patient. Det finns en hel del människor, faktiskt, som kommer upp i sådana inkomster att de kan köpa dessa helt privata våningar. En sådan våning kan man sedan låta gå i arv hur många gånger som helst och man kan byta och sälja den när man själv vill.

Lyckans ostar eller hur partiorganet Népszabadság anmäler en hyreshöjning

Av de 650 tusen arbetarfamiljer som bor i hyreslägenheter förblir hyran för de 250 tusen arbetarfamiljer som bor i omoderna hyreslägenheter oberörd av hyreshöjningen. På det sättet höjs hyran för ungefär en fjärdedel av alla arbetarfamiljer, enligt beräkningar för omkring 400 tusen arbetarfamiljer.

Ur "Herr K:s historier" och en dikt

Av György Dalos

Om statens utveckling

Lenin — sade herr K. — ville skapa en stat som kan förvaltas även av en köksa. Hans efterträdare lyckades däremot med att skapa en stat som kan förvaltas även av en polis.

Herr K. och statens godhet

Herr K., en som oppositionell stämplad intellektuell, har efter ett årtionde fått utresetillstånd till väst. I sin första entusiasm ropade han så här: — Leve staten! Sedan, lite mera sansat, tillade han: — Också.

Uttalande

Vi undertecknade meddelar

att mot kommunismens spöke
har vi förbundet oss till en helig hetsjakt
och att till ovannämndas
förfogande kommer vi inte att ställa
varken pass eller utresetillstånd eller visum
eftersom dess utomlandsvistelse
stör det allmänna intresset

Europa, februari 1848

Påven
Tsaren
Metternich
Guizot
Franska radikaler
Tyska poliser

(Övers. Péter Szil)

"Folket har alltid fel"

IFST:s septembernummer gjorde jag en mycket kortfattad presentation av André Glucksmann, en av de mest uppmärksammade av de s k nya filosoferna i Frankrike. Den bok som han började sin kritik av marxismen med och som kom 1975 heter "La cuisinière et le mangeur d'hommes" (Kokerskan och människoätaren) och den kommer så småningom i svensk översättning på Coeckelberghs förlag. I ett temanummer som detta Östeuropa-nummer skulle ett referat av "Kokerskan och människoätaren" vara på sin plats; hela boken är nämligen en intensiv och lidelsemättad uppgörelse med det sovjetiska statsskicket.

Man har på sista tiden på sina håll börjat fråga sig om det verkligen går att rubricera Sovjetunionen som en socialistisk stat. När Glucksmann söker svar på frågan gör han det genom att analysera den sovjetiska statens och fånglägrens karaktär samtidigt som han hela tiden kopplar dessa företeelser till marxismen och leninismen. Hans svar är inte entydigt: om man ser socialismen som en sentida släkting till platonismen kan man svara ja. Sovjetunionen är en socialistisk stat. Om det är i idéernas himmel som eliten skall bestämma den politiska definitionen och om eliten säger att den sovjetiska staten är socialistisk så är den det. Om man däremot med socialism menar att de styrande skall förverkliga folkets krav kan man inte hävda detsamma.

I sin uppgörelse med det sovjetiska förtryckarsystemet tillämpar Glucksmann marxismens egen logik: om nu folket, som marxisterna påstår, står i ett dialektiskt förhållande till sina ledare mäs-

te det ju vara folket självt, som på grund av sin oerhörda efterblivenhet, utlöst terrorn och skickat sig självt att dö i Stalins läger. Det är ju en av marxismens utgångspunkter att de styrande representerar folket — eller snarare arbetarklassen — och att det finns en kommunikation mellan folket och dess representanter. Enligt den premissen skulle det alltså vara arbetarna själva som infört den förhatliga arbetsboken och inrikespassen och inskränkt strejkrätten, tillika med så gott som alla rättigheter, utom rätten att lyda och hålla käft. Detta blir enligt Glucksmann slutsatsen om man försöker sig på s k progressiv kritik av Sovjetsystemet, vilket exempelvis den i vänsterkretsar så populära Medvedev gör. Mot Medvedev ställer Glucksmann den förkättrade "reaktionären" Solsjenitsyn som inte utgår från marxistiska teorier utan från maktförhållandet mellan styrande och styrda och finner att de styrda är rättslösa. Ledarna går fria från seriös kritik, de kan göra s k misstag men dessa härrör sig i sista hand alltid från folket, som givit ledarna mandat att styra å dess vägnar. Hur man än vänder och vrider på det är det alltid folket som har fel.

Men var nu (och är) fånglägren några "misstag"? Kommer de som några sorters oförutsedda meteorer, tränger in i den marxistiska atmosfären och brakar ner på den proletärstyrda jorden? I ett lysande kapitel visar Glucksmann att lägren kanske inte ur företagsekonomisk synpunkt var någon lönande affär men ser man på dem ur nationalekonomisk synpunkt får de sin ohyggliga förklaring: där det normalt skulle

ha krävt en massiv kapitalinvestering investerade staten människor. Lägren blev en viktig produktionsfaktor: genom det arbete som miljoner pinade människor tvingades att utföra inom tunga områden som gruvindustri, vägbyggen, damm- och kraftanläggningar etc. Åstadkom man det som Marx kallade **primitiv kapitalackumulation**. Om nu denna process försiggår i ett socialistiskt land kallas denna typ av kapitalackumulation för socialistisk. . .

Den människosyn som ligger bakom lägren framfördes av Trotskij i Pravda redan 1919, då han presenterade 24 teser om arbetslivets organisation. De två första teserna lyder:

- 1) den som inte arbetar skall inte äta.
- 2) människan är av naturen arbetsovillig.

Följaktligen måste staten sätta fart på arbetstakten hos de arbetsovilliga medborgarna med tvångs- och våldsmetoder. Känns resonemanget igen? Och rör det sig nu som i fallet Ryssland om ett myc-

ket underutvecklat land som makthavarna snabbt vill industrialisera så räcker det inte ens med vålds- och tvångsmetoder, det vill till en ordentlig TEROR för att det skall bli någon fart på alla slashasar. Vill man bygga socialismen kan man inte gå och slå dank.

Hela räkningen med Marx gör Glucksmann inte upp i "Kokerskan och människoätaren". Den kommer i "Les Maitres Penseurs" (Mästartänkarna). Glucksmann är mycket beläst, mycket analytisk, mycket kvick, mycket fransk. Men det som ger hans uppgörelse med Sovjetunionen den yttersta tyngden är hans genuint demokratiska strävan, hans oelitistiska människosyn, hans värme. Vad han avslöjar är makten, som alltid ljuger, alltid manipulerar, alltid förtrycker. För frihetliga socialister måste hans bok vara som ljuv musik. Att den bragt alla stelbenta och dogmatiska marxister ur fattningen i Frankrike (och förmodligen kommer att göra det här också) får man väl bara ta med jämnmood.

Britt Arenander

Péter Szil

Naturvetenskaper

En vetenskapsman har efter mångårig kamp fått sin tes om att giraffen har kort hals erkänd. Då bjöds han att hålla en serie föreläsningar om ämnet i ett afrikanskt u-land som nyss hade blivit självständigt och bildat sin Akademi.

Under en promenad kring akademins byggnad mellan två föreläsningar råkade vetenskapsmannen träffa en flock giraffer. Han iakttog dem länge och började sin nästa föreläsning med att säga:

— Jag har kommit på varifrån villfarelsen om att giraffen skulle ha lång hals härtsammar.

19/9 1970 i Budapest.

Fostran till konformism i Sovjetunionen

Torsten M Nilsson

Att beslut i Högsta Sovjet och andra sovjetiska politiska organ brukar tas under fullständig enighet, utan reservationer eller nedlagda röster, är ju välbekant, liksom att valen i Sovjetunionen regelmässigt ger c:a 99,9 röster på de officiellt uppställda kandidaterna. Den mest representativa bilden av en röstande sovjetförsamling visar en sal med representanter som alla sträcker händerna i luften i total samstämmighet.

Hur många av de röstande som innerst inne tänker annorlunda är det däremot av naturliga skäl omöjligt att få ens ett ungefärligt begrepp om. Det förekommer kraftigt skiftande bedömningar av hur stor procent av befolkningen som verkligen delar partiets och statsledningens uppfattningar. En utbredd uppfattning är att den stora massan snarast är passiv och ganska apatisk. Man anpassar sig efter spelreglerna, väl medveten om den enskilda medborgarens maktlöshet att påverka politiken. Man anser det med rätta mer meningsfyllt att försöka påverka och förbättra sin egen materiella standard och koncentrerar sitt intresse på det i stället.

Så här karakteriserar två kända regimkritiker folks inställning:

"Vare sig det beror på de historiska traditionerna eller på någonting annat är blotta tanken på självstyrelse, på likhet inför lagen och personlig frihet — samt det ansvar som följer med dessa — någonting nästan fullständigt obegripligt för det ryska folket. Till och med i själva tanken på pragmatisk frihet ser ryssen inte så mycket möjligheten att tillförsäkra sig själv ett angenämt liv som faran för att någon slug person gör det bekvämt för sig på hans bekostnad. För den stora majoriteten av folket är själva ordet 'frihet' synonymt med 'kaos', eller med möjligheten att ostrafat ägna sig åt någon form av antisocial eller farlig verksamhet" (Amalrik).

"När det är val släpper den enkle sovjetmedborgaren i valurnan ner en valsedel, på vilken det bara står ett enda namn. Han kan inte undgå att känna den politiska förödmjukelsen i dylika 'val utan valmöjlighet'. Han kan inte undgå att i denna påkostade ceremoni uppleva ett hän mot sunda förnuftet och den mänskliga värdigheten. Han dresseras och underkastar sig denna dressyr för att överleva. Han bedrar sig själv. Sovjetmedborgaren är en produkt av det totalitära samhället och hittills dess främsta stöd. Särskilt förödande är partiets och statens monopol på det kultu-

rella och ideologiska området. Den totala ideologiska uniformiteten kräver dagligen, från skolbänken till universitetets lärosalar, att människorna ger prov på hyckleri, anpasslighet, slätstrukenhet och medveten fördumning." (Sacharov).

Jag ska i det här sammanhanget dels ge några exempel på hur denna fostran till uniformitet går till rent praktiskt, i första hand hämtade från skolans värld, dels också ge prov på den visserligen försiktiga, men dock kritik mot osjälvständighetsfostran, som kan förekomma i sovjetiska massmedia.

• Piuggskolan

Det är helt naturligt att ordet "lika-tänkande" har en mycket mer självklart positiv klang på ryska än på svenska och att "individualism" på motsvarande sätt är ett mycket mer negativt laddat begrepp. Denna attityd inympas aktivt redan i skolan. Den starka tonvikten på utantillrabbel i grundskolan är något som i sig är ägnat att bromsa ev. anlag för självständigt tänkande. Memorering anses uppenbarligen fortfarande av många lärare som det enda eller i varje fall absolut viktigaste sättet för inläring.

1965 kritiserade en vetenskaplig sovjetisk utredning denna traditionella syn, främst därför att eleverna var så dåligt förberedda för universitetsstudier. Man krävde helt enkelt mer plats för induktivt tänkande på grundskolenivå. Elever som började på universitetet var i alltför många fall enbart tränade i att härma läraren och läroboken och stod helt handfallna inför olika former av självständigt arbete. En framstående vetenskapsman framhöll i *Literaturnaja Ukraina* att läget snarast försämrats, men att om man verkligen genomförde läroplansreformerna i grundskolan så skul-

le man kunna minska en genomsnittlig universitetskurs med kanske ett helt år. Lärarkårens ovana vid och skepsis mot friare arbetsförhållanden förhindrade emellertid detta.

(Sådana klagomål är förvisso ingenting nytt. Redan Lenins hustru Krupskaja, som på den tiden var en av partiets främsta experter på undervisningsfrågor, framhöll strax före sin död 1939 att "inpräntande av stoff ägnas alltför stor uppmärksamhet i skolorna. Barnen lär sig inte att tänka igenom och självständigt bearbeta någonting, de förmår inte ens ställa frågor i ämnen som bekymrar dem.")

Man pluggar inte bara in de fakta läroboken meddelar, utan exempelvis i litteratur också de värdeomdömen den ger för att sedan i sina muntliga eller skriftliga redogörelser få högsta betyg genom att mer eller mindre ordagrant återge läroboksförfattarens ord. Naturligtvis reagerar en del elever negativt på detta, även om det i stort tycks vara vedertaget och ger en "trygg" väg till 5:orna. Här en suck ur en insändare av en typ man kan stöta på då och då; det är 9:eklassaren Konstantin Kuznetsov, skola nr 30 i Kujbysjev, som skriver till *Komsomolskaja Pravda* 1977: "Ni skriver litet om hur vi studerar. Men läget är mycket allvarigare än vad det verkar. Titta på våra uppsatser! Vilka högravande fraser: 'Av högsta humanitet', 'En laddad konflikt'. Det är ju helt enkelt avskrifter ur läroboken. Men läraren sätter i lugn och ro sina femmor."

• Att tänka fritt eller rätt

Läroplanen ger i flera fall stöd för ett sådant undervisningssätt. I samhällskunskap är en mer diskuterande metod omöjlig. Den version av verkligheten lä-

roböckerna ger får inte ifrågasättas eller diskuteras, lärarna är rent av förbjudna att använda alternativt material som komplement. (Sovjetiska skolor väljer inte, som fallet är i Sverige, mellan olika läroböcker utan får dem centralt uppifrån. Detta gäller alla ämnen.) Samhällskunskapsböckerna nämner oftast inte ens olika synsätt, utan eleverna överhoppas med påståenden om det egna systemets förträfflighet. Kontroversiell information eller sådan som kunde ge upphov till obehagliga paralleller lämnas inte. Erempelvis går man inte närmre in på Hitlers försök att begå folkmord på judarna och behandlar knappast heller nazisternas koncentrationsläger annat än möjligen i förbigående.

I ett ämne som ryska språket ges mer än 600 regler varav eleverna måste behärska 300. Stavfel och kommafel etc. betraktas fortfarande som mycket allvarliga medan förmågan att framlägga egna åsikter i skrift på motsvarande sätt värderas lågt. I experimentella ämnen sakas ofta utrustning, låt vara att detta naturligtvis inte är följderna av en styrning utan bottnar i otillräckliga resurser. Eleverna sitter alltså och ser på när läraren experimenterar. I välutrustade skolor går det ofta till så att läraren först gör experimentet och förklarar vilka slutsatser som kan dras, varefter eleverna gör om samma experiment.

Säkert känner många lärare dessa band förlamande. De som försöker sätta sig över dem tar emellertid vissa risker och flertalet finner det nog lugnast att underordna sig. Komsomolskaja Pravda har relaterat ett fall där en energisk lärarinna nått uppseendeväckande goda resultat i engelska. (Undervisningen i främmande språk har länge varit en

svag punkt i sovjetisk grundskola med undantag för specialskolorna i språk som ofta når mycket goda resultat.) Överordnade skolmyndigheter erkände visserligen att resultaten var bra men stoppade henne ändå, eftersom hon använt icke vedertagna metoder. I en skriftlig varning hette det: "Antingen får ni avstå från vidare försök att gå utanför programmets ramar eller också kommer ni att bli avskedad enl. § 3 i ryska arbetslagen såsom... i yrkeshänseende oanvändbara arbetare."

Susan Jacoby relaterar i sin bok "Skolan i Sovjet" ett belysande fall i större skala som samtidigt illustrerar ett verkligt dilemma för myndigheterna. Dels vill man inom naturvetenskap och teknik få fram självständigt tänkande forskare, lärare etc. för att inte komma för långt efter i den internationella konkurrensen, dels kan man naturligtvis inte tolerera motsvarande självständighet inom samhällsvetenskaperna och humaniora överhuvudtaget.

1972 stängdes Moskvas fysisk-matematiska specialskola nr 2, känd för att ha frambringt elever med de mest strålande examensresultat. Som lärare hade framstående vetenskapsmän inom matematik, fysik och psykologi medverkat. Samtidigt som skolan började bli känd för att ge eleverna sällsynt goda kunskaper i specialämnena blev den emellertid också känd för att elever därifrån hade för vana att inte ta något för gott som inte bevisats och denna anda föranledde en mängd inspektioner, vilka först resulterade i att rektor och tre av hans assistenter avskedades. Därefter tvingades samtliga gamla lärare i historia, språk och litteratur lämna skolan. En konkret illustration alltså till hur svårt det måste vara att uppmuntra till självständigt tänkande inom ett område och samtidigt förbjuda det inom ett annat.

• Eleven har aldrig rätt

Ändå lättare är det givetvis att utöva tryck på en enskild elev som visar för stor självständighet. Ytterligare ett exempel hämtat från Jacoby. En elev som frågade sin lärare hur det kom sig att Lysenkos teorier så fullständigt hade kunnat dominera den biologiska forskningen i Sovjet när de var vetenskapligt ohållbara blev av rektor uppmanad att be läraren om ursäkt. Men eleven tyckte inte att han gjort något

som man måste be om ursäkt för och vägrade, varpå rektor hindrade honom att bli medlem i Komsomol.

Att rektorer handlar självsväldigt och som små diktatorer inom sin skola tycks inte vara ovanligt. Det gäller exempelvis rena etikettsfrågor. Också här torde väl eleverna i allmänhet underkasta sig, men ibland protesterar man och skriver till tidningar och klagar. Det kan gälla förbud att gå på 19-föreläsningar på bio, att besöka kulturpalats som anord-

Vem är arbetare?

Då och då tar pressen och andra massmedia på nytt upp och avslutar diskussionen om vem som är arbetare. Diskussionens mål är naturligtvis alltid att vidga begreppet och är alltid kopplat till det ideologiska tvånget att spåra hegemonins ursprung till arbetarens status. Det intressantaste med denna diskussion är att deltagarna försäkrar varandra att de alla är arbetare. Det inte minst lustiga resultatet av denna besvärjelsemetod är att man i vissa humanistkretsar, till exempel bland gymnasister och studenter, där man bara ser arbetare när de förekommer i TV, stärks i sin övertygelse att arbetare överhuvudtaget inte existerar.

I en sådan TV-diskussion såg jag en scen där den ende deltagaren som var arbetare i hjälplös förtvivlan krampaktigt om och om igen frågade: men hur kan någon som inte är arbetare vara det? Han uppfattade uppenbarligen inte diskussionens egentliga innebörd. Hans överlägsna diskussionspartners var inte i det läget att de kunde förklara detta dolda syfte för honom, och därför kunde de inte göra annat än attackera honom med krav på bevis, argument, definitioner. Arbetaren kunde inte definiera. Hans motståndare kom dragandes med produktionsprocessens nya egenheter och utvecklade politiska teorier, som han för sin del erkände, men han höll samtidigt envetet fast vid sin ståndpunkt: hur kan någon, som inte är arbetare vara det?

Han var inte heller i det läget att han kunde redogöra för sina verkliga känslor, och han hade kanske inte heller haft förmåga till det, trots att han förmodligen hade förstahandskunskaper om produktionsprocessens nya egenheter. Han hade varit tvungen att åberopa fakta av ett slag som inte längre är salongsfärdiga sedan hegemonin började härledas från arbetarens status.

(Ur *Arbetare i en arbetarstat* av Miklos Haraszti, Pan/Norstedts 1976, s. 65)

nar dans, att använda kulspetspenna, för pojkar att ha längre hår än 2 cm eller bredare byxben än 22 cm, för flickor att bära örhängen, att ha koftor av viss färg eller kjolar som slutar högre än 2 cm över knäna etc. etc., allt konkreta fall, hämtade från rysk press.

Det egendomligaste förbudet jag stött på gällde en skola i Leningrad-området där rektorn förbjöd 11-klassarna, alltså 18-åringar, att gå ut på stan efter 19.00 utan "vuxen" i sällskap. Visserligen tar tidningen i detta fall energiskt elevernas parti, men själva det faktum att sådana förbud utfärdas säger ju en del om vilka krav på lydnad vissa maktmedvetna rektorer anser sig kunna ställa.

Detta hänger samman med att disciplinen i skolorna är uppbyggd på principen "Gör som vi säger!". Experiment i mer långtgående skoldemokrati är mycket sällsynta. (Elevinflytandet när det gäller fritidsverksamhet, inbördes disciplinåtgärder etc. är däremot ofta stort.) Att man som i Sverige skulle ge eleverna tillträde till och inflytande i exempelvis ämneskonferenser, låt vara utan att de har rösträtt, är en främmande tanke i Sovjetunionen. Naturligtvis skulle man inte heller behandla bojkott av prov och kampanjer mot betygen eller liknande aktioner, som svenska elevorganisationer ägnat sig åt, med samma överseende som vi, för att inte tala om att det vore helt omöjligt att genomföra sådana kampanjer överhuvudtaget.

• Sanktionerad mobbing

Vid tillrättaförandet av avvikare försätter man en långtgående "självsanerande" verksamhet bland eleverna. Man försöker bygga upp en utstötningsmekanism som torde te sig ganska motbjudande för de flesta svenskar. Komsomolskaja Pravda har relaterat följande

fall. En pojke, som varken rökte eller spelade kort eller hängde med kamraterna om kvällarna stämpades som "ne svoj, ne kompanejskij" (inte en av de våra, osällskaplig). Man beslöt sig för att "tala" med honom, han blev helt enkelt överfallen, men lyckades fly hem varvid modern kallade på polis, eftersom pojken slagits blodig. Vid ett föräldramöte senare i skolan med anledning av det inträffade anklagades mamman för att ha vänt sig till polisen i onödan och man beslöt att anmoda skolledningen att överföra Vitalij Zackartjenko, den miss-handlade eleven, från klassen på grund av hans "psykologiska oförenlighet med kollektivet". Skolledningen lät honom emellertid gå kvar. En lärarinna förmanade honom senare med följande ord: "Kom ihåg din skuld inför klassen. Glöm inte att du måste sona den." Utstötningsmekanismen hade fungerat och Vitalij fortsatte att frysas ut av kamraterna. Vid ett senare tillfälle försvarade han fortfarande polisingripandet med att det bara hade varit att tillämpa lagen. Han anklagades då så här: "Så du tror bara på lagen och har ingen tilltro till människor? Och hur vågar du påstå att kollektivet kan ha fel?"

Mot bakgrunden av detta konkreta exempel är det lättare att förstå att angiveri inte alls har samma negativa klang i ryska skolor som hos oss, i varje fall inte när det gäller avvikelser från kollektivet. I varje klass finns några s.k. zvenovoj, celledare, som ska rapportera om hur hans bänkrad har uppfört sig till läraren, ett slags ordningsman i ordets egentliga bemärkelse. Han ska meddela exempelvis för sen ankomst, icke utförda läxor, slagsmål, smutsiga kläder etc. Säkert fungerar inte detta system helt friktionsfritt, många elever betraktar honom som tjallare om han

verkligen utför sina uppgifter och man kan förmoda att en zvenovoj många gånger underlåter att rapportera vissa förseelser för att inte bli alltför impopulär bland kamraterna. Men systemet som sådant är ändå värt att notera.

• Kamratdomstolar

Pionjärrörelsen, där de allra flesta skolbarn är med, kan också ta upp fall med elever som visat dåligt uppförande eller skrala studieresultat. En stolt ledare för en pionjärgrupp berättade i pionjärtidningen Vozjatyj hur man i hans grupp hittat på i viss mån nya former för detta. Man kallar institutionen för "krigstribunal". En elev som börjar få för många underbetyg eller som brålar och slarvar för mycket kan ställas inför denna tribunal och hans pionjärkamrater ska då kritisera honom och ta upp hans brister för att på så sätt föra in honom på rätt väg. Varje enskilt fall behandlas på detta sätt under c:a en timme. Den anklagade ska därefter skriva en förklaring, man ger honom en tidsfrist att bättra sig och sedan kontrollerar man honom. Citat: "Till att börja med fanns det barn som försökte försvara sin kamrat, men dem lät man inte komma till tals... Detta är naturligtvis en slags lek, men den hjälper eleverna att bli duktiga i skolan och uppföra sig ordentligt."

Komsomolskaja Pravda tog upp detta initiativ litet senare, men ställde sig mycket avvisande och ville överhuvudtaget ha mer uppmuntran och mindre straff i skolans fostrande arbete.

Metoden att ställa ut syndare till allmänt beskådande tillämpas emellertid fortfarande, exempelvis genom anslags tavlor i skolkorridorerna där man skriver upp bästa och sämsta elever i varje klass, men också anger vilka elever som

gjort sig skyldiga till ordningsförseelser. Dock tycks dessa tavlor inte vara lika mycket på modet nu som för 5—10 år sedan.

Liknande tavlor förekommer f.ö. också i vuxensammanhang. Jag har själv i skyltfönster i Leningrad och Moskva sett exempel på hur man presenterar lagbrytare eller arbetsovilliga med namn, adress och foto samt redogörelse för förseelsen. I ett fall löd överskriften "Dessa har varit på tillnyktringsanstalt", varunder man kunde se en rad personer, fotograferade i mer eller mindre berusat tillstånd. Och de s.k. kamratdomstolarna uppvisar tydlig släktskap med den "krigstribunal" som jag nämnde nyss. Där samlas arbetskamrater eller grannar för att ta itu med lindrigare förseelser, främst av ordningskaraktär. Anklagelsepunkterna kunde ibland te sig rent komiska om de inte speglade en så skrämmande mentalitet. Detsamma gäller komsomol. En flicka, som dansat charleston på offentlig plats medan detta ännu kunde föranleda straff på 60-talet, anklagades bl.a. av en granne för att hänga upp röda gardiner trots att alla andra i huset hade vita. Man bör känna till sådana förhållanden för att verkligen förstå satiren i Alexander Chelniks pjäs från 60-talets mitt "I vår skola är allt i sin ordning". Där skildras bl.a. hur ett komsomolkollektiv vill "uppfostra om" en vänsterhänt elev att skriva med höger hand som alla andra gör.

• Gränsen för frispråkighet

Som redan nämnts förekommer det öppet att man klagat över osjälvständiga universitetsstudierande och att man kräver ökat utrymme åt skapande tänkande i skolorna, låt vara endast i begränsad omfattning. Självfallet kan man inte i officiella sammanhang komma in

på själva kärnfrågan, partiledningens absoluta krav på åsiktsmonopol i alla viktiga frågor. Men låt mig avslutningsvis få referera ett inlägg i Komsomolskaja Pravda för ett par år sedan av M. Smusina, lärarinna i Leningrad. Det är ett exempel på ungefär var gränsen går för den frispråkighet man trots allt ibland vågar släppa fram.

Smusina berättar först om hur intresserad hon var av litteratur i skolan och hur hon brukade skriva långa, personliga uppsatser, som hon visserligen fick beröm för, men aldrig högsta betyg, därför att de inte innehöll "det som borde stå där". Vid ett tillfälle hade hon emellertid inte läst boken uppsatsen gällde utan bara en kamrats anteckningar av "de viktigaste citaten" ur läroboken. Hon pluggade in dem och fick för första gången en femma. Nu skriver hon om sin lärare: "Hon önskade oss allt gott. Och det goda, det var att lära sig tänka som man borde, och det viktigaste, det var att skriva och säga det som man skulle, naturligtvis för att det skulle bli enklare att leva." M.S. säger sedan att denna "minsta gemensamma nämnarens filosofi" fortfarande är vida spridd. "Var som alla andra, försök inte finna din egen väg, med ett ord, skilj dig inte från mängden. Och om det helt enkelt inte går att bli som alla andra, så ansträng dig då åtminstone att verka som alla andra (det kommer i så fall att vara en förtjänst, som alla kommer att räkna dig till godo). Men om styrkan finns att göra motstånd och mod att försvara sin individualitet, då innebär det också början till konflikter."

M.S. berättar vidare om sina erfarenheter som assistent vid en avslutningsexamen i litteratur för 10-klassare: "Alla uppsatser var likartade fast ingen hade skrivit av någon annan. Samma tankar, samma ord, ibland t.o.m. samma formuleringar. De hade kommit ihåg det man skulle. Allt i uppsatserna var fullkomligt korrekt, men ärligt talat, det var hemskt att läsa dem. Hela tiden snurade i mitt huvud frågan: och vad tänker i själva verket dessa 17-åringar (om de tänker överhuvudtaget), som med en sådan lätthet och oblyghet framlägger främmande tankar, vilka de lärt sig utantill? I dag lärarens tankar, men i morgon?" "De svagare underkastar sig och, till uppfostrarnas stora tillfredsställelse, upprepar de vad de blivit lärda och lyfter i all vänskaplighet enhälligt händerna på möten, det spelar ingen roll för vad. De starkare lär sig hyckla och att hålla tankar och känslor "för sig själv, för en annan gång". Men jag tror inte att man kan börja tänka, fatta beslut och handla självständigt och principfast om man skjuter upp det till "en annan gång"."

Och därmed är vi tillbaka vid inledningen, vid alla politiska organ med sina ständiga beslut i "fullständig enighet". Smusina drar naturligtvis inte den parallellen, men den måste ligga snubblande nära till hands också för en sovjetisk läsare, och det är snarast förvånande, att sådana formuleringar som Smusinas överhuvudtaget fått tryckas i en sovjetisk dagstidning.

PRENUMERERA PÅ FST!

Kr 20: — per år (sex nummer) postgiro 36 56 40-2

Västerlandet — finns det?

Péter Szil

De sovjetiska oliktankarna börjar nu urskilja en djuggående maskopi mellan de stora kapitaliststaterna i Väst och Moskva. Man väntade sig att Västerlandet skulle ta sig an frågan om de mänskliga rättigheterna för att utöva påtryckningar på Sovjetunionen. Men nu börjar det bli alltmer klart att Västerlandet, med Carter inbegripen (någon som man hade stora förväntningar på) inte tänker spela ut den trumf som oliktankarna erbjuder — ofta med fara för sin frihet eller sina liv.

Detta var en av de viktigaste slutsatserna vid en rundabordskonferens som hölls i Paris tidigt i höstas. Konferensen anordnades av den sovjetiska exiltidskriften "Continent". Syftet var att stimulera meningsutbytet mellan de sovjetiska oliktankarna och de strömningar inom den franska opinionen som stöder dem.

Detta är ingen enkel sak. Det sovjetiska oliktankandet är mångfaldigt, även om "allt i Sovjetunionen blir oliktankande som inte är officiellt. Den religiösa filosofin är oliktankande, den trotskistiska likaså, för alla dessa riktningar kommer ur den ickeofficiella kulturen", som skulptören **Ernst Neizvestnij** sade i debatten.

Skillnaderna mellan oliktankarnas västliga sympatisörer är inte mindre. Det framgick också av den franska deltagarlistan, som upptog såväl dramatiker **Eugène Ionesco** som **André Glucksmann**, företrädaren för den sk "nya fi-

losofin". Tankegångar som var besläktade med denna "nya filosofi" fanns i flera inlägg från sovjetiska deltagare.

Utgångspunkten för debatten var ett brev, skrivet av nio politiska fångar i ett läger i Perm. Brevet var adresserat till de väststater som deltar i Belgradkonferensen och var undertecknat av flera i Väst kända oliktankare, bl a av **Semjon Gluzman** (se DN 20/9 1977). Brevet är en varning för medbrottslighet med Sovjetunionen vad gäller kränkningen av de mänskliga rättigheterna. Man påminner om att de "självklara fördelar som sovjetledningen drar av att erkännas som medspelare är minst lika viktiga som dollarna och maskinerna från Väst". I brevet sägs också att all eftergivenhet gentemot Östeuropa i fråga om de mänskliga rättigheterna resulterar i ökat förtryck, inte bara mot de politiska fångarna, utan mot alla som lever i dessa länder. De nio fångarna avslutar sitt brev med följande ord: "den som köpslår om andras frihet, riskerar oundvikligen att förlora sin egen."

Brevet gav upphov till en debatt om vad "Väst" egentligen står för och hur enskilda människor agerar när de utsätts för förtryck. **Alexander Piatigorskij**, den numera i England bosatte filosofen, kommenterade brevet i sitt inlägg så här:

— Å ena sidan finns i de sovjetiska

lägren och fångelserna tiotals modiga och värdiga människor, som i det här brevet och i andra sammanhang presenterar sig som personer, som enskilda individer, som undertecknar med sina namn och betalar för sitt handlande med flera års fängelse, med blod och liv. Å andra sidan finns deras förvillelse, när de sätter sin tro till en abstraktion som "västerlandet", "människan i väst". Jag anser att det inte finns något "västerland", att "människan i väst" inte finns...

Om vi vädjar till sådana globala väsen, utan ansikte (som Västerlandet eller Österlandet) sätter vi också vårt hopp till att våra problem kommer att lösas av någon annan. Vi talar om att "Västerlandet måste förstå, Västerlandet måste vakna". Men jag försäkras er att Västerlandet måste ingenting! Brevet talar om att världens ögon rikts mot Västerlandet. Men världen kan inte ha ögon; världen existerar bara hos varje enskild individ. Världen har inget samvete. Det finns inget kollektivt samvete...

Jag tycker att så länge det Godas och det Ondas problem förblir en fråga som avgörs inom — och som avgör — förhållandena mellan grupper och samhällen, mellan individ och två individer tagna som en enhet, så länge kommer också detta problem att förbli hopplöst olösligt. Den enda möjligheten att lösa det är att placera det i samtalet mellan människan och människans egen Gud.

Kärnpunkten är att vi är vana vid att leva i en tudelad värld, där existensen och samvetet motsäger varandra. I denna destruktiva värld som odelat behärskas av den europeiska filosofins huvudlinje från Platon till Lenin, löses alla problem uteslutande till fördel antingen för existensen eller för samvetet... Jag

tycker att vi idag lever i ett konstigt tidevarv, där den enda utvägen är att var och en blir sin egen filosof och skiter i all annan filosofi.

Vladimir Bukovskij var också en av deltagarna. Även hans inlägg anknöt till brevet och dess vädjan om hjälp från väst:

— Vad jag än gör är det först och främst de människor som här skriver vad de tycker, som jag känner mig närmast, hur fel de än har. För den som sitter i koncentrationsläger är det förstas svårt att definiera Västerlandet. Västerlandet är något konstigt och formlost som förmår ge krediter och teknologi till Sovjetunionen men som inte förmår att erkänna sitt ansvar...

Hur skulle man kunna fastställa en skiljelinje? Vad är Öst och vad är Väst? Var är vår kompass? — Vi har ingen sådan.

Jag tror att människor kan hitta en sorts kompass inom sig själva när de plågas av ångest, förödelse, olycka. Men den kompassen är inte den som visar på Öst eller Väst. När ödet tog mig från det djupaste Öst och plötsligt kastade mig till Väst blev jag föda för en sensationshungrig hop. Ängslig som jag var, kunde jag inte göra annat än att försöka ta mått på individer genom att rangordna dem: i tankarna fäste jag på deras axlar våra sovjetiska ranger och titlar. På somliga satt de bra; på andra fastnade de inte och försvann.

Och när jag befann mig i USAs utrikesdepartement såg jag plötsligt att mannen framför mig, han som styrde hela den amerikanska östpolitiken, inte skilde sig ett dugg från direktören för det fängelse där jag hade suttit. Han var pösigt, genompyrd av sin egen betydelse och såg på mig med en blick som om jag var ett kryp som kommit i vägen.

Han visste bättre än jag vad Amerika hade behov av och visste också bättre än jag vad Sovjetunionen hade behov av. Och i hans ögon förmådde jag inte bevisa något annat för honom...

Det spelar inte så stor roll vilken ideologi som förvaltar världen om den styrs av rubeln. Man måste alltid köpa mjölk

till de små och potatis till de stora. All världens våld bygger på samma ängslan för den egna dagliga födan. Ingen bryr sig då om att det finns något som heter "var och ens ansvar". Jag ser ingen skillnad på människorna i Öst och Väst. Jag tror inte ens på den skillnaden...

Anarkismen i Bulgarien

Av alla Öststater är Bulgarien det land som har den starkaste frihetliga traditionen. Under den Första Internationals tid fick anarkismen och anarkosyndikalismen ett starkt gensvar hos det bulgariska folket.

Anarkisterna spelade en viktig roll i den nationella befrielseströrelsen i slutet av 1800-talet och i otaliga strejker under 1900-talet.

Efter den fascistiska diktaturens fall 1944 började den frihetliga rörelsen att återigen organisera sig offentligt.

Bulgariens Anarko-Kommunistiska Federation, FACB, började ge ut tidningen "Arbetartanken" som hade en ständigt ökande upplaga på 30.000 ex innan rörelsen återigen tvingades under jorden — denna gång trampade på av den bolsjevikiska klacken.

Men trots detta lyckades i alla fall FACB genomföra en underjordisk kongress 1946 mitt i centrala Sofia. Ett femtiotal delegater representerade mer än fyra hundra grupper.

Idag fortsätter den frihetliga rörelsen

att spira underjordiskt. 1969 ställdes en grupp ungdomar inför rätta efter att ha delat ut frihetliga flygblad.

Samma år fängslades ännu en gång den anarkistiske kämpen Christo Kolev för att ha utgivit en underjordisk tidskrift.

C Kolev som sammanlagt tillbringat mer än 11 år i fängelse sitter fortfarande arresterad.

Amnesty International har tagit upp hans fall och kämpar för hans frigivning.

Det är en självklarhet att vi som frihetliga socialister också ställer upp och kräver **Frihet för Kolev!**

Amnesty Internationals adoptionsgrupper: AI-group Österreich 2, Amalienstr. 34/5/1, A 1130 Wien.

AI-group Deutschland 136/269, Joh.-Müllerstr. 19, 3550 Marburg/L, BRD.

AI-group Holland 143, Willem Torckstr. 10, Breukelen, Holland.

Mac Pompeius

Solidaritet med Östeuropa

Aktionsgruppen för solidaritet med den socialistiska oppositionen i Östeuropa, den sk Östeuropagruppen ger här en presentation av sin politiska plattform (något förkortad av FST).

Aktionsgruppen har följande målsättning:

- att sprida aktuell information som belyser utvecklingen i de östeuropeiska länderna
- att sprida dokument, rapporter och analyser som rör den östeuropeiska socialistiska oppositionens kamp
- att genom olika solidaritetsaktioner motverka politisk förföljelse i Östeuropa
- att stödja den antiimperialistiska och antifascistiska kampen
- att samarbeta med i andra länder verksamma kommittéer och grupper med liknande målsättning

Vi anser att diskussionen om förhållandena i länder med icke-kapitalistisk samhällsstruktur är av stor vikt för den socialistiska rörelsens utveckling i de

Telefonen får inte användas till samtal vars innehåll utgör fara för statens säkerhet eller för den allmänna ordningen eller mot vilket anmärkning kan göras ur moralisk synpunkt. . . .

Televerket garanterar skydd av telefonsekretessen i den mån det är möjligt.

(Budapests telefonkatalog, sidan 8)

kapitalistiska länderna. En värdering av de historiska erfarenheterna av socialismens praktiska utveckling efter den ryska revolutionen måste ligga till grund för vidareutvecklingen av den socialistiska rörelsens strategi.

Vi anser att repressionen mot olika oppositionella riktningar i Östeuropa inte får bemötas med tystnad. En sådan inställning tolkas ofta som stöd för repressionen och underlättar den borgerliga propagandans arbete — det händer alltför ofta att det i den borgerliga pressen dras likhetstecken mellan socialism och verkligheten i de icke-kapitalistiska länderna. Det är viktigt att bryta den isolering i vilken den östeuropeiska socialistiska oppositionen befinner sig, att intensifiera vänsterns solidaritetsarbete och att ge oppositionen stöd. Detta är det mest effektiva sättet att förhindra spridning av lika reaktionära och religiösa riktningar bland de oliktankande i Öst.

Vi stödjer alla solidaritetskampanjer som kan tänkas förhindra förföljelserna av oppositionen. Vi menar att det är viktigt att organisera sådana aktioner, även om de har enbart humanitär karaktär, men anser att solidariteten kan nå de bästa resultaten först om den är uttryck för organisationernas och individernas politiska engagemang.

Vi anser att kunskapen om förhållandena i Östeuropa aldrig kan skada socialismens eller arbetarklassens intressen. "Sanningen är revolutionär" (Gramsci).

*

Vi ger ut en tidskrift som heter Östeuropabulletinen. Den kan du beställa

direkt genom Östeuropagruppen (adress nedan) eller genom att sätta in pengar på PG 106690-1, Östeuropabulletinen. Den kostar 10 kr/år. Medlemsavgiften är 50 kr/år och i den ingår prenumerationen.

Skriv till oss om du vill veta mera. Östeuropagruppen, Box 12021, 75012 Uppsala.

Östeuropeiska solidaritetskommittén (ÖESK) bildades 1976 för att samla svensk opinion till arbete för stöd åt de östeuropeiska oppositionsgrupperna. Ända från början har arbetet varit inriktat på att skapa största möjliga bredd i den opinionen, att bygga upp en verklig enhetsfront för de demokratiska krafterna i Östeuropa.

I ÖESK har det samlats folk från moderater till kommunister i gemensamt arbete för de tre paroller, som utgör en huvudinriktning:

- Fria val i hela Östeuropa
- Bekämpa Sovjet-imperialismen
- Solidaritet med den demokratiska oppositionen i Östeuropa

Medlemstalet i ÖESK var bara ett femtiotal i början av 1977 men har under året i det närmaste femdubblats. Det växande Östeuropaintresset börjar ge klart utslag i form av betalande medlemmar.

Arbetet har efter hand kunnat utvecklas. Från att under 1976 i huvudsak ha varit en grupp för gatuinsamlingar har en tidskrift byggts upp, många skrifter givits ut, en solidaritetsfond startats,

Socialism utan frihet är som att göra lumpen.

(Ur Södra Latins elevtidning Hets)

fasta kontakter knutits i fem olika östeuropeiska länder m m.

Verksamheten har länge i huvudsak skett i Stockholmsområdet. Den bristen håller nu på att avhjälpas. På ett tiotal andra platser i landet förekommer försäljning av Tidskriften Östeuropa. I samband med en organisatorisk konferens i slutet av 1977 skall de första klubbarna utanför Stockholm bildas.

Vill du veta mer om Östeuropa? Vill du själv aktivt delta i arbetet?

Hör av dig till Östeuropeiska solidaritetskommittén, box 45 132, 104 30 Stockholm. Skriv om du är intresserad av något särskilt problem.

Du är välkommen i den växande Östeuroparörelsen.

Ulo Ignats

Skrifter utgivna av Östeuropeiska Solidaritetskommittén:

Orlovrapporten, 38 s. ÖESK 1977. Ett sammandrag av dokument om Sovjets brott mot helsingforsavtalet. Högaktuell med anledning av Belgradkonferensen. 7:—

Charta 77, 4 s. ÖESK 1977. Den fullständiga texten på svenska. 1:—

Religionen på frammarsch i Sovjet. Per Kahnberg, 10 s. ÖESK 1977 1:—

Dokument från oroligheterna i Polen sommaren 1976. 12 s. ÖESK 1976 5:—

Tidskriften Östeuropa, 5 nr 15 kr
Beställ genom ÖESK, postgiro 16 93 49-8

Kampen för de mänskliga rättigheterna enligt Praxis

Författarna är sju professorer vid universitetet i Belgrad, som suspenderades från undervisningen 1975 för att ha bedrivit samhällskritik från marxistiska utgångspunkter i tidskriften Praxis, Mihailo Marković, Ljubomir Tadić, Dragoljub Mićunović, Svetozar Stojanović, Zagorka Golubović, Miladin Zivotić och Nebosja Popov.

Grundläggande medborgerliga rättigheter och friheter är nödvändiga fast inte tillräckliga förutsättningar för ett fritt mänskligt liv, i vilket samhälle det än gäller. En kritik av dessa rättigheter som avfärdar dem som rent "formella", "abstrakta", "borgerliga" vittnar inte bara om brist på historiskt sinne utan även om uppenbart hyckleri, när den kommer från samhällen, som inte ens närmast sig den borgerliga nivån ännu.

Det är sant att dessa rättigheter är begränsade, och när stor ekonomisk ojämlikhet råder, när stora delar av befolkningen fortfarande lever i materiell och andlig nöd, uttrycker dessa rättigheter faktiskt bara abstrakta möjligheter, vilka inte kan uppfyllas av ekonomiska skäl. Men det är likaledes sant att förändringar i det ekonomiska systemet inte av sig själva leder till nya och rättvisare samhällsformer, utan en grundlig politisk demokratisering. De tenderar att bibehålla samma slags auktoritära institutioner som fanns i det feodala samhället, på samma sätt som en ensidigt politisk demokratisering utan ekonomiska förändringar möjliggjorde slaveriets fortbestånd ett helt århundrade från Washington till Lincoln. De socialistiska revolutionerna i vårt århundrade förkastade det kejsarliga och

kungliga enväldet, därför att det var kejsarligt och kungligt och inte för att allt envælde är oförenligt med folksuveränitetens princip. Makten förblev helt koncentrerad. Det var möjligt att från ett enda centrum kommendera inte bara verkställande organ utan också lagstiftare och domare. Individerna kallades medborgare och kamrat, men den nivå av medborgerlig rätt och medborgerligt medvetande, som historiskt sett uppnåddes redan på 1700-talet, förblev ett avlägset, nästan ouppnåligt mål för den politiska utvecklingen. Statstjänstemännen, som borde vara medborgarnas tjänare och ansvariga inför dem, fortsätter att kräva bevis på politisk lojalitet av medborgarna. Makten kontrollerar folket fullständigt i stället för att kontrolleras av det. Det händer att medborgare hamnar i fängelse, när de tolkar de paragrafer i grundlagen bokstavligt, som garanterar yttrande-, demonstrations- och organisationsfrihet.

• Första stadiet av demokrati

Det är sant att den borgerliga parlamentariska demokratin inte längre kan betraktas som den bästa formen för politisk organisation av samhället. Men den är ett nödvändigt första stadium av demokratin. Förutsättningen för demokrati är att man erkänner att **demos**,

folket, är moget att fatta sina egna beslut och i stånd att — bland annat — välja sina representanter. Under 1800-talet framträdde de politiska partierna på den historiska scenen, en mäktiga medlare mellan medborgarna och deras representanter. Därigenom minskades väljarnas inflytande på de valda representanterna, de politiska partiernas och deras parlamentsgruppers makt ökade, och de kom på allt större avstånd från folket. Detta avstånd blir som störst när ett enda, monolitiskt, auktoritärt parti tar hela den politiska makten. Under sådana förhållanden uttrycker val inte längre folkets vilja utan dess lojalitet, det är inte längre en rättighet utan en plikt.

• Den "fria världen" en illusion

En konsekvent kritik av det härskannde fåtalets laglöshet är bara möjligt med utgångspunkt från den demokratiska socialismen. Då blir de konservativa ideologernas uppdelning av världen i en "fri" och en "ofri" värld meningslös.

Först och främst har en del av traditionellt erkända medborgerliga rättigheter inte blivit helt införda ens i de länder som haft stora demokratiska revolutioner. I länder som är deras politiska allierade har de ibland blivit drastiskt avskaffade. Vidare är några av de viktigaste sociala och ekonomiska rättigheter som den socialistiska rörelsen förkunnat i princip utom räckhåll för alla kapitalistiska samhällen.

En medborgares rättigheter att fritt uttrycka sin mening, att kritisera sin regerings politik, att organisera sig och engagera sig politiskt, har alltid varit begränsade genom en ojämlik och orättvis fördelning av de ekonomiska tillgångarna, den ekonomiska makten och friheten. På senaste tiden har de också

äventyrats genom statens och dess tvångsapparats okontrollerade hypertrofi, genom ideologisk diskriminering, genom ett meningslöst hävdande av nationens intresse. Numera förekommer det allmänt i den "fria" världen att medborgare förlorar eller inte kan få arbeten på grund av sina politiska övertygelser. Medborgarens rätt att engagera sig för en förändring i samhällsordningen har förnekats. En oroande ökning av säkerhetstjänster och dataregistreringar hotar individens rätt till privatliv. Missbruk av massmedia ökar i hög grad möjligheten att manipulera en medborgares tänkande och minska hans förmåga att själv välja. Den representativa demokratins traditionella institutioner har blivit ett hinder för utvecklingen av nya, historiskt möjliga former av direkt demokrati.

Vår tids borgerliga samhälle kan varken överge sina grundläggande värderingar eller leva i harmoni med dem. Detta är mest uppenbart i de internationella relationerna. Borgerligheten har aldrig varit benägen att bevilja alla andra länder de rättigheter som den proklamerat i sitt eget land. Därav de västliga stormakternas tendens att tolerera och stödja de hårdaste diktaturer i Latinamerika och Asien. Trångsynt uppfattade intressemotsättningar till andra stormakter gav upphov till en paradoxal praxis: att undertrycka friheten i namn av kampen för en "fri värld", att förhålliga tyranner som "demokratins försvarare".

• Kapitalismen: ohämmad ekonomisk individualism

Å andra sidan har vissa inneboende egenskaper i kapitalismen alltid varit svåra hinder för all strävan till mänsklig

frigörelse. Kapitalismen kommer att gå till historien som det system som möjliggjorde den snabbast tänkbara materiella tillväxten, det effektivaste utnyttjandet av naturen — till priset av hänsynslös miljöförstöring och resursuttömning. Kapitalismen kommer också att bli ihågkommen som det samhälle där de mänskliga behoven växte lavinartat — till priset av att individen privatiserades på ett drastiskt sätt, att hans sociala sida förtvinade, att hans sinnen reducerades till sinne för ägande, att hans elementära behov av skapande, kärlek, lek och meningsfull kommunikation ersattes med konstlade behov av obegränsad varuförbrukning. Kapitalismen kunde förverkliga denna historiska möjlighet till obegränsad expansion och framhävande av den mänskliga individen genom att befria individen från allt samhällsligt tvång i dess feudala form, genom skarp gränsdragning mellan den politiska sfären (där ett minimum av umgängsamhet är nödvändigt) och den ekonomiska sfären (som gynnar extrem individualism), genom att uppmuntra alla former av företagsamhet och tävlan, genom att predika fullständig ekonomisk egoism, genom att bejaka idén att "de lämpligaste överlever", genom att rättfärdiga koloniala erövringar och obegränsad utsugning av besegrade folk.

• Modifierad kapitalism

Den modifierade moderna kapitalismen har gjort sig av med en del av sina mest belastande bihang. Sedan den väl lagt grunden för det industriella samhället överlever den utan kolonier. Gränsdragningen mellan den politiska och ekonomiska sfären är inte längre så skarp. Som samordnare och medlare i kampen mellan kapitalet och de organiserade arbetarna har staten i någon mån begränsat den ekonomiska egois-

men och tagit på sig rollen som garant för en viss allmän välfärd.

Ändå förblir de begränsningar som ligger i kapitalismens själva natur i stort sett oberörda. Några av de grundläggande mänskliga behoven kan inte tillfredsställas i ett kapitalistiskt samhälle, några av de grundläggande sociala och ekonomiska rättigheterna kan inte uppfyllas. Hur mycket producentens lön än har stigit är han fortfarande säljare av sitt arbete utan rätt att bestämma över sin produkt. Han är utesluten från det ekonomiska samhällslivet, för han har ingen del i beslutsprocessen. Den ekonomiska maktens spakar är fortfarande i händerna på aktieägare, direktörer, statsbyråkrater och fackföreningspampar. I det politiska livet kan han knappt göra sig gällande, för alla hans rättigheter har reducerats till rätten att rösta en och annan gång och kritisera statsmakten mellan skäl och vägg. Och ett verkligt kulturliv har han inte tid med, för all hans tid och kraft går åt till att klara livhanken, trots den enorma ökningen av arbetets produktivitet.

För att kunna överleva är kapitalismen dömd till ständig expansion och överkonsumtion, till oförnuftigt slöseri med naturens och människans energi, till att upprätthålla disciplin med tvång, till att vägra individen full social trygghet, till att acceptera arbetslöshet och ständigt slå ner alla krav på allmänt deltagande i samhällslivet.

• Den byråkratiska socialismen

De socialistiska revolutionerna undanröjde kapitalistklassen, avskaffade allt privat ägande av produktionsmedel och de sociala institutionernas privata karaktär, begränsade marknadens reglerande roll i produktionsprocessen, garanterade rätten till arbete, gjorde ut-

bildning, hälsovård, social trygghet till en allmän angelägenhet, gjorde stora ansträngningar att höja de breda massornas kulturella nivå. Men på samma sätt som det borgerliga samhällets politiska friheter inte blivit mycket mer än abstrakta rättigheter för den egoistiska individen, så har den ekonomiska frihet och sociala rättvisa som de socialistiska revolutionerna proklamerade inte blivit mycket mer än en abstrakt auktoritär kollektivism.

Kapitalisternas makt ersattes med en stats- och partibyråkrati. Privategendomen förvandlades till statsegendom med många drag av privat godtycke och envælde. Marknaden, en blind, irrationell, utifrån styrd kraft, ersattes med den statliga planen, en skenbart rationellare men lika utvändigt kraft. Arbetaren, säljaren av arbetskraft, förvandlades till statens legohjon. Arbetarens rätt till arbete ledde till att byråkratin bestämde över honom och var han skulle arbeta. Utbildningen blev kostnadsfri men utan frihet att välja slag av utbildning och innehållet i den. Det är sant att folkets allmänna bildningsnivå har förbättrats mycket tack vare att man satsat mycket på kultur och vetenskap och att ett verkligt genombrott skett när de gäller naturvetenskaper och teknologi. Emellertid drabbades de sociala och humanistiska vetenskaperna av en katastrofal tillbakagång i de flesta socialistiska länder. Människoanden har uppenbart svårt att blomma där censur, ideologisk indoktrinering och svartlistning hör till ordningen. De storslagna försöken att föra över klassisk, traditionell kultur, att skapa behov för sann kultur gick hand i hand med ett förnekande av den moderna kulturen, med undertryckandet av all känsla för det nya och all lust för fri forskning och fritt experimenteran-

de, allt det som krävs för en verklig utveckling. Därför har ännu inte någon ny socialistisk kultur skapats. Frågan är hur socialismen över huvud taget kan byggas utan den.

Ur den allmänna mänskliga frigörelsens synpunkt har de existerande formerna av socialism ännu inte gått utöver det borgerliga samhällets ramar. Den abstrakta egoistiska individualismen har ersatts med en abstrakt auktoritär kollektivism. Det samhälle där individen har möjlighet att förverkliga sig både som unik person och som gemenskapsvarelse — det ligger fortfarande långt inne i den osäkra framtiden.

• Motsättningen mellan staten och lagen

Frågan om de mänskliga rättigheterna dyker upp i historien i sin praktiska politiska form vid den tidpunkt då det råder en öppen konflikt mellan den revolutionära borgarklassen och den statliga enväldet. Först då blir motsättningen mellan lagen och staten uppenbar: lagen framstår som en garanti för mänsklig frihet mot statsmaktens godtycke, som ett uttryck för medborgarens motstånd mot förtryck. Sålunda fastställdes det uttryckligen i 1793 års franska författning att behovet att förkunna rätten att fritt uttrycka sin tanke, att fritt församla sig och utöva sin religion innebär "en närvaro eller ett minne av enfäldet". Enligt författningen måste "lagen skydda den offentliga personliga friheten mot de härskandes förtryck." Friheten har erkänts som en "naturlig, oförbytlig rättighet". Lagarna upphör att vara redskap för att hålla folk nere, upphör att vara verktyg för usurpation och tyranni, de blir nu medel till att skydda medborgaren mot de härskandes övergrepp. Politisk frigörelse innebär att staten som offentlig makt inte får användas för statstjänste-

männens **privata** mål. Alltsedan 1789 innebär begreppen konstitutionalitet, "lagligt styre" och "rättsstat" att endast den stat är **legitim** som kan kontrolleras av sina medborgare och bara den makt **legitim** som utesluter envælde. I enlighet med föreställningen om konstitutionella och lagliga garantier för frihet är kriminallagen inte längre ett skydd för "statens intressen" eller en nödvändighet av "statshänsyn", utan den skyddar medborgarnas intressen, friheter och rättigheter. En nödvändig förutsättning för detta skydd är att den rättsliga makten är skild från den verkställande makten. Lagar och förordningar som kränker dessa rättsprinciper kan inte längre anses legitima. Detta hävdande av en rättvisa som står över staten och de stiftade lagarna, som för första gången uttryckligen förekom i den amerikanska **Självständighetsförklaringen** och den franska **Rättighetsförklaringen** fullbordar den revolutionära demokratiska utveckling som började med Upplysningen och naturrättsidén. Legaliteten har ändrat karaktär från våld och straff till medborgerlig frihet.

• Politisk frihet ett framsteg

Sedan Marx' tid står det klart att hela idén om **medborgerlig** frihet, om **politisk** frigörelse har sina klassbegränsningar. Den mänskliga individen klyvs i en ekonomisk egoist utan moral och en abstrakt medborgare som antas vara en moralisk person. Men vad som gör debatten om mänskliga rättigheter så svår (och så viktig) idag är att den officiella marxismen i socialistiska länder envist förkastar den politiska frigörelsen hel och hållen. Det står klart att det som gömmer sig bakom dogmen om den borgerliga och den socialistiska demokratins oförenlighet är ett långvarigt utövande av förtryck och statligt envælde.

Det är sant att den borgerliga rätten förutsätter människans slaveri under tingen, att privategendom snarare är ett hinder än en garanti för frihet, att den borgerliga demokratin innebär en ytterst begränsad politisk makt för medborgarna. Men hur kan en enväldig stat, även om den kallar sig socialistisk, vara en bättre, historiskt sett högre form än den liberala, representativa demokratin? Vad som följer av Marx' dialektiska kritik av den borgerliga rätten är att politisk frigörelse är ett stort framsteg. Även om den inte är "den yttersta formen av mänsklig frigörelse" är den den högsta formen av mänsklig frigörelse "inom den existerande världsordningen". Men om den politiska frigörelsen är en fas av den allmänna mänskliga frigörelsen, kan socialismen inte bortse från den eller förkasta den utan att äventyra själva sitt existensberättigande och rättmätigheten i sina yttersta mål. Den stora frigörelsetraditionen är en av grundvalarna för den socialistiska revolutionen: den gick utöver den borgerliga rättens trånga horisont och bar inom sig den universella mänskliga befrielsens mål. Denna tradition kan aldrig förnekas.

• Revolutionär opportunist

Den ryska federala socialistiska republikens författning av 1918 fastställer i sin **Rättighetsförklaring för de utsugna arbetarna** att dess viktigaste uppgift är att avskaffa människans utsugning av människan och anför som sina allmänna principer: "sann samvetsfrihet", "sann tankefrihet", "sann valfrihet", "sann föreningsfrihet" och "sann utbildningsfrihet" för arbetare. Det finns ett klart uppsåt i den första sovjetförfattningen att upphäva motsättningen mellan demokratins form och innehåll. Å andra sidan: genom att proklamera

"stads- och lantproletariatets och de fattigaste böndernas diktatur" berövar första sovjetförfattningen de f d härskande klasserna många rättigheter. Den tidens sovjetiska rättsteori definierar proletariatets diktatur som en makt "som utövar tvång över borgarklassen och därvid inte hindras av någon lag". En sådan uppfattning tolkades vid den tiden som en revolution inom rätten. Den sovjetiska rättsteorin rättfärdigar lagens fullständiga underordning under politiken genom "revolutionär handläggning". Byråkratiseringsfaran bortsåg man helt från: enligt den officiella Sovjetideologin var det "en löjlig orimlighet och nonsens" att ställa massornas diktatur i motsättning till ledarnas diktatur. Det var "en elementär sanning" att förhållandet mellan ledarna, partiet och klassen var "vanligt, normalt och enkelt". Men i verkligheten reducerades klassdiktaturen utan vidare till partidiktatur, som i sin tur urartade till en ensam patiledares diktatur. Efter det kritiska året 1921 fick den uppfattningen överhanden bland de bolsjevikiska partiledarna att bara under förutsättning att monolitisk enhet råder kan partimekanismen behålla sin ledande ställning i proletariatets diktatur. Det innebär att inte bara andra, även socialistiska partier måste bort utan också att alla organiserade grupper och fraktioner inom själva bolsjevikpartiet förbjöds. Proletariatets diktatur visade sig vara oförenlig med politisk demokrati. Borgerlig rättsformalism ersattes med en byråkratisk politisering. Den vaga idén om "revolutionär handläggning" förvandlas senare till den cyniska uppfattningen om "statshänsyn".

• Karikatyr av frihet

I det nya systemet fanns ingen plats för de sammanslutningar av medborgare

och producenter som Marx talade om. Det fanns faktiskt inte plats för någon organisation som vilar på befriade individers självbestämmande och egna initiativ. Plikterna tog överhanden över rättigheterna, förbud och straff över friheterna — varje auktoritär makts ideal. Man sökte ett rättfärdigande för statens alltmer godtyckliga ingripande i ett antagande om förtingligade, överhistoriska, övermänskliga "objektiva lagar" för socialismen, som verkar oberoende av de nu levande människornas vilja. "Massorna" uppfattades som ett rent mekaniskt, passivt material, som formades i enlighet med denna, icke-mänskliga nödvändighets svängar och vridningar. Vad som började som marxistisk kritik av den borgerliga rätten slutade som konservativt rättfärdigande av politisk caesarism.

Vad som fanns kvar av de s k **sanna** samvets-, tanke-, utbildnings- och organisationsfriheterna var karikatyrartade former bara. En medborgare har frihet att tänka, men är misstänkt tills han bevisar att hans tänkande är "konstruktivt". Han har frihet att välja sina representanter, men bara dem som i förväg utsetts av partiet. Han har också frihet att gå med i alla organisationer och sällskap, som står under sträng och ständig partikontroll. Den "sanna" utbildningen har underordnats under den dagliga politikens krav och fått karaktär av pseudo-revolutionär indoktrinering. Medborgaren är inte ens medveten

Det går fortfarande att få
FST nr 1/75
som var ett nummer om
PRAXIS

Rekvirera från:
Frihetlig Socialistisk Tidskrift
Kammargatan 35, 111 60 Stockholm

om sin rätt att veta vad staten gör i hans namn och hur den använder mer- värdesprodukten av hans arbete. Knappt ens den naivaste medborgare tror att alla dessa paragrafer i författningen, som garanterar hans samvets-, tanke, yt- tande-, tryck- och organisationsfrihet, verkligen är skrivna för honom. Han vet att han kunde göra sig skyldig till ett brott "mot folket och staten" eller hamma på dårhus, om han tog sitt lands författning på allvar och uppförde sig enligt den. Ett av de mest förtrycka skikten i detta pseudo-socialistiska samhälle är just dess "härskande klass". Arbetarna har inte ens de traditionella rättigheter de ägde innan de blev "befriade", i det kapitalistiska samhället, rätten att organisera sig i fackföreningar, rätten att strejka.

Ett verkligt nytt, friare och rättvisare samhälle förutsätter både politisk och ekonomisk frigörelse. Bortom både den auktoritära tvångsstaten och de objektiva marknadslagarna finns den demokratiska socialismen, i vilken all offentlig makt som är nödvändig för regleringen av socialt nödvändiga processer ligger i händerna på självstyrande råd och medborgarnas och producenternas egna sammanslutningar.

• "Nya" mänskliga rättigheter

Ytterst grundar sig de mänskliga rättigheterna på varje individs elementära behov, som ju under alla omständigheter måste tillfredsställas om samhället ska kunna överleva och utvecklas. Lagen är rättvis, human och allmängiltig, blott om särskilda lagar och förordningar uttrycker sådana universella behov. Om de inte gör det är lagen uttryck för det nakna våldet. Om rätt är detsamma som objektiv rätt, som det som finns skrivet i en viss stats lagar, är den bara ett

rättfärdigande av den styrande elitens intressen. I ett sådant fall är lagen ett normsystem som vilar på våld, eller som Trasimah i Platons *Staten* uttrycker det, "vad som gangar de mäktigaste".

Uppenbarligen kan lagar vara djupt orättfärdiga. Lagen kan inte vila på statens auktoritet utan på en högre princip, som gör själva staten möjlig och meningsfull. Denna högre princip betecknades på olika sätt i den filosofiska kritiken av den objektiva rätten: "naturrätt", "rationell rätt", "förnuftet", "friheten", "den eviga, oföränderliga rättvisan", "absoluta moraliska värden", "historiens logos". Sådana beteckningar är begripliga som utmaning mot den positivistiska rättsuppfattningen, som uttryck för ett kritiskt tänkande som inte kan försona sig med ett lagsystem som rättfärdigar den existerande tyranniska och omänskliga ordningen. Men deras stora begränsning är att de är ohistoriska eller rentav antihistoriska. Den princip som all rätt vilar på måste, menar man gälla för varje tänkbart samhälle, i all evighet. De mänskliga rättigheterna härrör från själva det faktum att en individ tillhör människosläktet, och dessa rättigheter har redan fått sin slutgiltiga formulering i 1700-talets stora borgerliga revolutioner, och hela den historiska processen hädanefter ska bara skapa de ekonomiska och politiska villkoren för deras förverkligande.

Det statiska, ohistoriska i detta sätt att se gör det acceptabelt för de konservativa krafterna i det borgerliga samhället. Faktum är emellertid att människosläktet inte bara är någonting givet — det genomgår en utveckling som det delvis självt styr. De nu existerande mänskliga rättigheterna och friheterna är bara en fas i denna historiska process av ökande frigörelse.

• Praxis

Hur ska man kritisera den objektiva rätten och ändå undvika idealistiska spekulationer? Hur är det möjligt att hävda att all rätt är historiskt betingad och utsatt för förändringar och ändå undvika en eklektisk relativism?

För att bygga upp en ståndpunkt som är historisk men inte relativistisk, kritisk men inte skeptisk, objektiv men inte översinnlig, måste vi få fram de speciella drag i den mänskliga verksamheten som gör att man kan urskilja mänsklighetens historia i det allmänna tidsflödet. Sen måste vi fråga vilka de specifikt mänskliga behov är som gör den verksamheten möjlig och som ständigt utvecklas under den mänskliga historiens lopp. Utgör de inte de mänskliga rättigheternas själva källa?

Vad som väsentligen skiljer den mänskliga historien från alla andra naturprocesser är inte att den har ett förnuftet begripligt mönster (det har mekaniska system också) eller att den har en riktning (det har slutna termodynamiska system också) eller att den är målinriktad och blir alltmer komplicerad (utveckling förekommer i hela den biologiska världen). Vad som alldeles särskilt utmärker människans historia är **praxis** — fri skapande verksamhet, en väsentligen ny livsform som utmärker människosläktet. Det innefattar alla livets grunddrag: genetisk oföränderlighet, självreglering, "teleonomi" — som Monod kallade människosläktets primära livsmål att överleva och föröka sig. Emellertid går den historiska praxisen utöver sin biologiska grund. Det plastiska genetiska materialet formas på många olika sätt under social växelverkan. Självregleringen blir i ökande grad medvetnare och självständigare. I stället för den gamla inriktningen på artens

överlevande och förökning kommer ett helt nytt projekt: att skapa en omväxlande, odlad naturmiljö och samtidigt skapa mänskliga varelser med alltmer utvecklade förmåga och alltmer komplexa och rika behov. Även de elementäraste biologiska behoven: av mat, husrum, lek och könsliv, omvandlas, varierar, sublimeras, blir uttryck för känsla och smak, innefattar fler och fler sociala, kulturella komponenter. På den grunden uppstår nya, specifikt mänskliga behov: att meddela tankar och känslor i symboliska former, att förverkliga idéer genom arbete, att tillhöra en stadig gemenskap och erkännas i den, att delta i samhälleliga beslut, i ritualer, spel och festligheter, att lära sig för rena kunnandets skull och inte för omedelbar praktisk vinning, att upprätthålla personlig identitet och integritet, att skapa skönhet spontant, för skönhetens egen skull.

• Med praxis börjar människans historia

Den verksamhet som ger upphov till sådana behov och sedan bestäms av dem är **praxis**. Den bestämmer den mänskliga historien, den möjliggjorde ett jättesteg från den jämförelsevis enkla, enformiga, deterministiska naturvärlden till den oändligt mycket mer komplexa, dynamiska, självinriktande historiska världen. Självfallet finns det i historien också nedgång, förfall, förstörelse av hela civilisationer — men dessa är inte de avgörande, utmärkande dragen i historien. Om historien bara hade varit en serie krig, epidemier, förbrytelser och förstörelser, skulle människosläktet för länge sedan ha varit tillbaka i grottorna. Om den mänskliga verksamheten hade varit i första hand instrumentell — uteslutande inriktad på överlevande och förökning — skulle den

inte gått utöver den biologiska världens gränser. Historien blev möjlig därför att människan var i stånd till en verksamhet som är sitt eget mål, som är uttryck för hennes oerhörda skaparkraft, som ger upphov till ständigt nya förmål och nya samhällsformer. Praxis är både individens **självhävdelse** och uttryck för hans önskan att tillfredsställa även andra individers behov. Praxis' subjekt, historiens skapare, är alltså en mänsklig varelse, som både är en unik person och en individ som tillhör en gemenskap och bryr sig om andra medlemmar i gemenskapen.

• Frihet enligt praxis

Frihetsidén är en naturlig följd av praxis. Å andra sidan grundar sig all rätt på frihetsidén: lagen skulle garantera tanke-, samvets-, förenings-, rörelse-, arbets-, utbildningsfrihet. Frihetsidén som följer av analysen av den mänskliga historiska praxisen är mycket djupare och mer omfattande än den frihetsuppfattning den traditionella borgerliga rätten vilar på.

Ett individuellt eller kollektivt subjekt kan betraktas som verkligt fritt i förhållande till ett socialt skeende endast när hans självbestämmande är ett avgörande villkor för denna process. Det förutsätts här för det första att den objektiva situationen medger minst två alternativ som stämmer överens med subjektets avsikt, för det andra att subjektet gör ett medvetet och självständigt val bland dessa alternativ, för det tredje att han handlar enligt sitt val, och för det fjärde att resultatet av hans handlande i stort sett motsvarar hans förväntningar.

Den här frihetidé förutsätter överensstämmelse mellan tanke och handling. Den traditionella liberalismen skilde

däremot på tankefrihet (och samvets- och viljefrihet) och handlingsfrihet. Emellertid står det klart sedan Epiktetos tid, att även en slav kan vara fri om han utesluter alla önskningar som inte kan uppfyllas, om han avstår från alla saker över vilka han inte har makt. Ju mer en individ drar sig tillbaka från världen, ju mer han begränsar sina behov och sin praktiska verksamhet, ju torftigare hans tillvaro är, dess färre är hindren när han vill omsätta sin tanke i handling. En verkligt fri person däremot måste inte bara kunna handla i enlighet med sin tanke, utan detta handlande måste också påverka utvecklingen. Den yttersta gränsen för den borgerliga rätten är erkännandet av rätten att offentligt uttrycka sin tanke, av rätten att organisera sig för att bilda en kollektiv politisk vilja, av rätten att välja politiska representanter. För den tid vi lever i är detta mycket viktiga rättigheter och kampen för deras förverkligande är betydelsefull, eftersom dessa rättigheter till stor del fortfarande förnekas och undertrycks. Men detta visar just hur litet frihet det finns i vår nutida värld. För dessa traditionella rättigheter är i själva verket mycket begränsade.

• Rätten att göra revolution

En kritisk tanke och ett kritiskt ord tolereras men inte den gärning som följer av ett sådant kritiskt medvetande. Medborgare har rätt att organisera sig politiskt, men inte rätt att använda dessa organisationer för att hota den existerande samhällsordningen. Det fanns en tid då liberalismens ledande teoretiker, Locke, Rousseau och Jefferson, erkände folkets rätt att göra revolution. Den rättigheten följde av all laglig ordnings grundprincip, folksuveräniteten, den var innefattad i den inledande åt-

gården vid statens skapande — "samhällsfördraget". Folket har rätt att störta den regering som bryter mot samhällsfördraget och som fullföljer egoistiska intressen, som står i motsättning till folkviljan. Jefferson insåg att det var bättre att tolerera rebeller — även när de har fel — än att brutalt slå ner varje upprorshandling och därigenom förvandla fria medborgare till resignerade, apatiska undersåtar. Men när den revolutionära borgarklassen väl hade förvandlats till härskande klass, försvann rätten till revolutionär verksamhet ur den borgerliga lagen. Samma sak hände ett och ett halvt århundrade senare, när det revolutionära bolsjevikpartiet förvandlades till härskande parti. Fast den gången avskaffades även yttrande- och organisationsfrihet, och det inte bara i samhället i stort utan även i själva partiet. Detta kan bara vara symptom på den härskande elitens instabilitet och alienation.

I jämförelse med ett sådant drastiskt undertryckande av friheten ser en del borgerliga demokratier i väst liberala ut. I jämförelse med de historiska möjligheterna är dock deras frihet mycket begränsad. I det politiska livet är individen ännu inte fri att delta direkt i den samhällsliga beslutsprocessen, i utformningen av politiken eller ens i kontrollen av sina representanter när de väl är valda. I det ekonomiska livet finns handlingsfrihet, men det gäller handling som är privatiserad, dåligt samordnad, karakteriserad av tävlan och konflikt och därför ofta går i stöpet eller leder till resultat, som varken är avsedda eller önskvärda. På kulturens plan vilar den borgerliga rätten på s k negativ frihet — frihet från tvång, från lagliga hinder att tillverka och sälja kulturprodukter. Den bortser helt från den

"positiva" friheten, rätten till kulturell självverksamhet, rätten till utbildning, rätten till fritid, utan vilka kulturella rättigheter är abstrakta och illusoriska.

• Frihet = självbestämmande

När vi väl kommit över den trånga och statiska borgerliga frihetsuppfattningen och tolkar friheten som en historisk process mot ökande praktiskt självbestämmande, blir vi medvetna om vissa mänskliga rättigheter som ännu inte har formulerats, mycket mindre förverkligats vare sig i det kapitalistiska eller det statsocialistiska samhället.

Om en individs sanna positiva frigörelse förutsätter behovstillfredsställelse, då har människorna i ett verkligt fritt och rättvist samhälle inte bara rättighet till något slags utbildning, utan till en för dem avpassad utbildning, som tar till vara var och ens speciella förmåga och begåvning. Då blir rätten till arbete detsamma som rätten att välja det arbete som bäst passar ens förmåga och lust, vilket även måste innebära rätten att byta plats i arbetsfördelningen inom samhället. Rätten till fritid betyder då inte bara förkortad arbetstid utan också individens förberedelse för en bra användning av fritiden, samhällsliga investeringar i syfte att skapa materiella förutsättningar för ett varierat utbud av fria gemensamma aktiviteter.

Hittills har bara enstaka individer lyckats nå den fulla frigörelsens nivå och förverkliga sig själva som praxisvarelser. Detta kan bli en objektiv möjlighet för varje mänsklig individ med den kontroll över de blinda natur- och samhällskrafterna som vi nu har. Förutsättningen är ett demokratiskt, självstyrande, socialistiskt samhälle.

Övers. Britta Gröndahl

Böcker:

Om socialistisk demokrati

"Den socialistiska demokratin är på samma gång mål och medel. Demokratin har ett värde i sig. Att kunna uttrycka sina åsikter fritt utan rädsla för förföljelse eller förtryck är ett grundläggande drag i ett fritt socialistiskt levnadssätt, liksom friheten att motta och sprida information, resa och bosätta sig där man själv önskar och frihet för konstnärlig och vetenskaplig verksamhet. Utan dessa friheter är ett socialistiskt samhälle omöjligt. Demokrati — med alla politiska förehavande öppna för offentlig granskning som sitt viktigaste element — är också nödvändig för att rensa vårt samhälle på byråkrati och korruption."

Roy Medvedevs bok "Om socialistisk demokrati" (Askild och Kärnekulls förlag) är väldigt aktuell i Sverige. I tidskriften Zenit pågår f n en debatt mellan olika tendenser inom VPK om Östeuropa och socialistisk demokrati. Vissa kommunister i Sveriges största kommunistparti har börjat inse att man inte längre kan sopa Östeuropafrågan under mattan. Att det är inte bara en taktisk fråga där man genom lämpliga fördömanden gör sig mer trovärdig och skaffar flera väljare utan en strategisk fråga där man klargör vad socialism är. Det är svårt att inom ett parti som vill upprätthålla vänskapliga förbindelser med Sovjetunionen och Östeuropa och anser att dessa är socialistiska länder att samtidigt anse att demokratin är en förutsättning för socialismens utveckling och resa paroller som "Ingen demokrati utan socialism — ingen socialism utan demokrati".

• Sann och falsk socialism

Det är dock inte bara organiserade VPK-are som Medvedevs bok riktar sig till. Alla kommunister och socialister har väl någon gång funderat på i vilken grad den sovjetiska modellen motsvarar deras krav på ett socialistiskt samhälle. Roy Medvedev säger själv i förordet till den svenska upplagan: "Det finns en lögn som omhuldas av både försvarare av och de mer extrema motståndarna till Sovjetunionen, där dagens sovjetiska samhälle framställs inte bara som den enda verkliga, utan också den enda möjliga formen av socialism. I väst och i vårt land framförs också ett annat lögnaktigt påstående om att det nuvarande sovjetiska samhället inte innehåller några drag av socialism, utan egentligen är en variant av statskapitalismen. I själva verket finns det i vårt samhälle viktiga element, sammanflätade i varandra av både äkta socialism och pseudosocialism."

Roy Medvedev är den mest kända representanten för den socialistiska oppositionen i Sovjetunionen. Han är marxist-leninist. Det är få av de oppositionella i Sovjetunionen som är det, ty genom en långvarig propaganda har den sovjetiska byråkratin lyckats övertyga de flesta medborgare att marxism-leninismen är detsamma som den sovjetiska ideologin. Det är svårt att få tag på källmaterial så det är bara de högst utbildade som kan ta ställning för marxism-leninismen.

• Vänsteropportunisten

Roy Medvedev anser att marxism-leninismen inte är en sluten doktrin utan att den måste utvecklas. "Om vi skall kunna utveckla marxism-leninismen måste alla tendenser till opportunistiska förvrängningar bekämpas. Jag anser, att det grovt sett finns två slags

opportunister. En grupp kräver revidering av marxism-leninismens grundsatser och urvattnar därmed det essentiella i doktrinen/.../Jag uppfattar emellertid "vänsteropportunisten" som en större fara för den kommunistiska rörelsen: maoismen i Kina och nystalinismen i Sovjetunionen/.../ Visserligen försöker båda nystalinisterna och maoisterna att föra sin kamp mot vad de kallar "revisionism". Men deras kamp förs ur en reaktionär och dogmatisk position och har mycket lite att bidra med till utvecklingen av marxism-leninismen" s. 372 f

Roy Medvedevs "Om Socialistisk demokrati" är en kritik av det sovjetiska samhället skriven av en socialist som vill införa demokrati i det sovjetiska systemet. Han tar upp oppositionen både inom partiet och utanför samt dess möjligheter att påverka utvecklingen. Medvedev förklarar varför den västinfluerade oppositionen har enså stor förankring. "Västins influerade politiska åsikter underblåses också av en intensiv propaganda från väst, som inte förfelar sitt syfte. Den vanliga sovjetmänniskan får bara en ofullständig och ytlig information i sitt land om vad som pågår i världen. Det kan knappast tillfresställa en bildad människa och den sovjetiska intelligentian hungrar — något annat ord duger inte efter information. /.../ Det är den intellektuella undernärningen, där man förgäves väntar på information om händelser av intresse, som får miljontals människor i Sovjetunionen att dagligen ta in utländska radiosändare. Här får man den eftertraktade informationen med en viss tolkning" s 90

I det perspektivet får vi se de oppositionella vädjan till USA eller Sacharovs uttalande om Chile. I ett land där

partiet har monopol över all information förvrängs i partiets intressen, kan det lätt hända att en sann information tolkas som lögnaktig.

• Om Solsjenitsyn

Vissa avsnitt om oppositionen är inte aktuella längre. Speciellt i frågan om Solsjenitsyn som i boken får en positiv framtoning. Så är inte fallet i en senare artikel i Wiener Tagebuch 9/75. Där skriver Medvedev "om dock många oliktankande idag intar en annan hållning till Solsjenitsyn så är det inte därför att han nu bor i Schweiz, utan huvudsakligen på grund av hans senaste politiska och religiösa ståndpunktstaganden. Det bekanta "Brev till de sovjetiska ledarna" som han publicerade för ett år sedan, har otivelaktigt gjort de flesta oliktankande besvikna. Starka invändningar restes mot de yttrande som han gjorde i intervjuer i Zürich och Stockholm och som nu publicerats av den i väst utkommande tidskriften "Russkaja mysl". Samlingen av uppsatser av Solsjenitsyn och Schafarewitsj, med titeln "Under stenen", väckte betydande invändningar hos de oliktankande".

När det gäller tendenser inom partiet uppräknas också en grupp sk teknokrater som finns främst inom ledningen för republiker och regioner. "Det är dessa relativt unga funktionärer, som vill modernisera förvaltningen av ekonomin och vetenskapen och önskar intimare förbindelser med väst såväl som mera tolerant inrikespolitik. De är fria från många av den äldre generationens komplex och fullständigt kapabla till att genomföra reformer, som även om de inte förrändrar samhällets karaktär i grunden, dock skulle erbjuda större möjligheter för framsteg och demokrati"

Medvedevs bok är inte bara en kritisk

analys. Den innehåller flera konstruktiva förändringsförslag som måste diskuteras på allvar bland alla progressiva krafter, även de mest ivriga Sovjet-anshängare.

Anna Milde

Arbetarråden i Polen och Ungern

Våren 1976 utgavs som nr 20 i Federativserien **Arbetarråden i Polen och Ungern** av Ingemar E Nilsson (Federativs förlag, ca-pris 16:—).

Den 80 sidor tjocka skriften utgör en utomordentlig dokumentation av arbetarrörelsens kamp i Polen och Ungern 1956—57 och det systematiska undertryckandet av denna. Revolutionen i Ungern upptar den största delen eftersom den under några veckor kom att innebära en verklig förändring av samhällssystemet och därför krävde ett blodigt ingripande från Sovjets sida. Ändå är det nog Polen-avsnittet som är det intressantaste när man läser boken nu.

Medan — åtminstone på ytan — "lugn och ordning" härskat i Ungern sedan krossandet av revolutionen har kampen i Polen pågått med olika intensitet hela tiden. Därför ger Polen-kapitlet en viktig bakgrund till händelserna förra året. Frågan är väl om det inte

skulle vara på sin plats med en bok enbart om klasskampen i Polen sedan andra världskrigets slut. I väntan på det kan man som komplement till Polen-avsnittet läsa vad Nilsson skrev i Syndikalisten nr 4 1976 om den senare utvecklingen.

I förordet skriver Nilsson att "för den härskande klassen (den centrala politiska byråkratin) i Polen resp. Ungern innebär rådsrörelserna en direkt utmaning, ett hot. Därför har jag här också relativt utförligt återgett hur kommunistpartiets ledande skikt och de med dessa lierade fackföreningsledningarna ågerade för att bibehålla sina maktpositioner. Beroende på de olkartade situationerna i de två länderna "löste" man problemet på olika sätt, men ingredienserna var ändå desamma — en blandning av eftergifter, vädjanden, löften, hotelser, repression."

Med denna dokumentation belyser skriften många viktiga problem vad det gäller makthavarens ständiga förmåga att klamra sig kvar i sina positioner. Problem som verkligen är värda en grundlig diskussion. Skriftens syfte är att i första hand vara ett underlag för en sådan debatt. Och den är ett utmärkt underlag för var och en som intresserar sig för dessa frågor.

Dessutom har den begåvats med ett ovanligt lyckat omslag, vilket gör att man gärna låter den ligga framme.

Bertil S Ericsson

Stärk den Frihetliga Socialismen

— prenumerera på **FST**

— 6 häften för 20 kr PG 36 56 40-2

Arbetaren för Dig som tänker själv!

Arbetaren är alternativet till den kommersiella pressen. Och den blir bara bättre och bättre. Här finns fri och öppen debatt. Här finns intressanta bakgrunder. Här presenteras viktiga dokument. Här finns seriösa reportage och inter-

vjuer. Här skriver både färska och etablerade författare. Och mycket, mycket annat.

Arbetaren ges ut av SAC, den syndikalistiska rörelsen och står på den frihetliga socialismens grund.

PRENUMERERA

helår
120:—

halvår
65:—

kvartal
35:—

Namn

Adress

Postadress

Arbetaren, Sveavägen 98, 113 50 Stockholm, tel 08/34 36 10.